

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra jihoslovanských a balkanistických studií

Bakalářská práce

Robert Dobra

**Pohled cizinců na severoalbánské horské kmeny na přelomu 19.
a 20. století**

Mountain tribes of Northern Albania on the turning point of the
19th and 20th century through the eyes of foreigners

Praha 2017

Vedoucí práce: Mgr. Přemysl Vinš

Rád bych tímto velmi poděkoval Mgr. Přemyslu Vinšovi za vedení této práce, jeho čas i veškeré rady, kterými mi k jejímu dokončení pomohl. Obzvláště bych chtěl poděkovat mému tatínkovi, Rifu Dobrovi, za velkou inspiraci, kterou mi dal ke studiu a neustávající podporu z jeho strany ve všech směrech.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval(a) samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 3. srpna 2017

.....

Klíčová slova (česky)

Albánie, albánské kmeny, cestopisy, etnografie, kmenová společnost, kánun

Klíčová slova (anglicky):

Albania, albanian tribes, travelogues, ethnography, tribal society, kanun

Abstrakt (česky)

Práce se zabývá analýzou pohledu cizinců (tedy cestovatelů, etnografů, a dalších osob) na situaci, život a zvyky severoalbánských horských kmenů na přelomu 19. a 20. století. Pro získání přehledu o dané látce a určení konkrétních pohledů zmiňovaných autorů je v jejím rámci do maximální možné míry využito jimi sepsaných dobových zdrojů (cestopisů i odborných prací), které podávají svědectví o životě, zvycích a pozici severoalbánských kmenů v daném období. Práce tak představuje stěžejní fenomény týkající se tématu a ukazuje, o kterých z nich bylo ze strany zmiňovaných cizinců referováno a jakým způsobem.

Abstract (in English):

The thesis concentrates on an analysis of how foreigners (travellers, ethnographers and other subjects) perceived the situation, life and customs of the northern Albanian mountain tribes on the verge of 19th and 20th century. In order to create a sufficient overview of the topic, contemporary sources are used to maximum extent, primarily those written by the forementioned subjects (travelogues, scientific works), which bear witness to the life, customs and position of the tribes during the period, are used to maximum extent. The thesis presents the core phenomena connected to the topic and shows, which ones were referred to by the foreigners and in which way.

OBSAH

1	ÚVOD.....	1
2	HISTORIE ZKOUMANÉ OBLASTI	9
2.1	KMENOVÉ USPOŘÁDÁNÍ.....	9
2.1.1	<i>Charakteristika</i>	<i>9</i>
2.2	VZNIK KMENOVÉ SPOLEČNOSTI	10
2.3	VÝVOJ DO POČÁTKU 20. STOLETÍ	12
2.4	ZVYKOVÉ PRÁVO.....	16
2.4.1	<i>Charakteristika</i>	<i>16</i>
2.4.2	<i>Struktura.....</i>	<i>19</i>
2.4.3	<i>Stežejní fenomény kmenového zákoníku</i>	<i>19</i>
2.4.3.1	<i>Krevní msta</i>	<i>19</i>
2.4.3.2	<i>Sociální statut pohlaví</i>	<i>21</i>
2.4.3.3	<i>Institucionalizovaná pohostinnost.....</i>	<i>23</i>
2.4.3.4	<i>Besa.....</i>	<i>24</i>
2.5	KMENY A VÍRA	25
2.5.1	<i>Křesťanství</i>	<i>26</i>
2.5.2	<i>Islám.....</i>	<i>27</i>
2.6	DALŠÍ VÝVOJ.....	29
3	POHLED CIZINCŮ NA SEVEROALBÁNSKÉ HORSKÉ KMENY	31
3.1	OBEČNÁ CHARAKTERISTIKA VÝPRAV	31
3.1.1	<i>Okolnosti výprav</i>	<i>31</i>
3.1.2	<i>Osobní historie cestovatelů a jejich incentiva</i>	<i>35</i>
3.2	PŘÍSTUP AUTORŮ KE ZPRACOVÁNÍ TÉMATU	37
3.3	POHLED CESTOVATELŮ NA SEVEROALBÁNSKÉ HORSKÉ KMENY.....	38
3.3.1	<i>Běžný život v horách</i>	<i>41</i>
3.3.2	<i>Náboženství.....</i>	<i>43</i>
3.3.3	<i>Zvyklosti.....</i>	<i>45</i>

3.3.3.1	<i>Krevní msta</i>	46
3.3.3.2	<i>Rodina</i>	49
3.3.3.3	<i>Pohostinnost</i>	51
3.3.3.4	<i>Postavení žen</i>	53
3.3.3.5	<i>Ostatní zvyklosti</i>	54
3.4	VZTAH K VNĚJŠÍMU SVĚTU	56
3.4.1	<i>Vztah k hostům</i>	56
3.4.2	<i>Vztahy s vnějším prostředím</i>	58
4	ZÁVĚR	60
5	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:	63
6	SEZNAM OBRÁZKŮ:	66

1 Úvod

Tato bakalářská práce shrnuje pohled zahraničních cestovatelů a badatelů na situaci severoalbánských horských kmenů v určeném časovém rozmezí od roku 1850 do roku 1930. Zároveň v několika podstatných bodech jejich pohled, založený na jejich osobní zkušenosti s danou oblastí, analyzuje jej a hledá jejich společné, případně odlišné přístupy a názory. Věnuje se tak nejenom tomu, jak reflektovali společenské a historické fenomény spojené s danou problematikou, ale také jejich pohledu na praktické stránky života těchto kmenů a na další místní specifika.

Práce je v zásadě na rozdělenu dvě části. V části první je čtenáři prezentován základní historický rámec, týkající se vymezené oblasti a tamní kmenové společnosti jako takové, od jejího vzniku, až po její útlum a praktický zánik v 2. polovině 20. století. Stejně tak jsou zde prezentovány základní rysy a specifika kmenového práva (kánunu), které pro tuto oblast bylo klíčovou entitou, a jako takové taktéž bylo zahraničními subjekty patřičně reflektováno a zohledňováno. Druhou částí, která představuje jádro práce, je už vlastní analýza, která se týká samotných zahrnutých autorů a jejich děl, respektive jejich pohledu a přístupu k dané látce. Zde je analyzován jejich vlastní pohled na specifické zvyky, tradice a náboženskou příslušnost místních obyvatel i to, zdali se jednotliví autoři v jejich popisování nějak liší. Prostor je dán i analýze jejich stanoviska vůči okolnostem běžného života v oblasti. Stejně tak je zkoumán způsob, jakým byli tito autoři přijímáni coby cizí element, a také to, jak vnímali vztahy kmenové společnosti a okolních činitelů. Výběr konkrétních subkapitol byl podmíněn jednak mírou výskytu reflexe daných fenoménů v primární literatuře, ale také dle celkové role těchto fenoménů a jejich vlivu na samotnou existenci a fungování severoalbánských kmenů.

Autorem vyřčená hypotéza této práce je následující: pohled většiny cizinců, kteří měli s vymezenou oblastí osobní zkušenost a určitým způsobem její části zaznamenali, nevykazoval vůči kmenové společnosti viditelné předsudky. To i přes její značnou odlišnost vůči domovskému prostředí cestovatelů či izolaci od okolního světa, která vznik takových předsudků mohla podporovat.

Co se týká tématu této práce, k jeho volbě jsem byl veden více důvody. Prvotní motivací, která mě vedla k tomu zabývat se širším tématem severoalbánské kmenové společnosti jako takové, bylo mé angažmá v rámci rozvojového projektu zabývajícího se udržitelnou turistikou, který své aktivity koncentruje v jedné z bývalých kmenových oblastí. Bližší seznámení se s dějinami této oblasti a jejího obyvatelstva mě přivedlo k hlubšímu zájmu o toto téma, jeho dalšímu zkoumání a zároveň zjištění, že coby primární zdroj informací v tomto ohledu figurují většinou cestopisná (výjimečně i odborná) díla autorů, kteří dané oblasti fyzicky navštěvovali právě ve zde vymezeném časovém rozsahu. Ačkoliv již existuje i minimálně jedno obsáhlé, moderní odborné dílo,¹ které obšírným způsobem shrnuje informace o dějinách a situaci jednotlivých kmenů a jejich území, nevěnuje se srovnání a analýze motivací těchto autorů, jejich přístupu k tématu, či zkrátka porovnání jejich aktivit a charakteru výstupu, kterých z nich plyne. Nepopíratelnou motivací pro mě byla samotná fascinace specifiky severoalbánské kmenové společnosti a snaha shrnout poznatky o autorech, kteří se tímto unikátním fenoménem zabírali a zasloužili se o jeho zmapování. Souběžně s tvorbou této bakalářské práce jsem se také věnoval tvorbě stručného průvodce v češtině, cílem jehož existence je poskytnout zájemcům o téma shrnutí základních informací o dějinách a některých zvyklostech severoalbánských horských kmenů. Ten byl v červnu

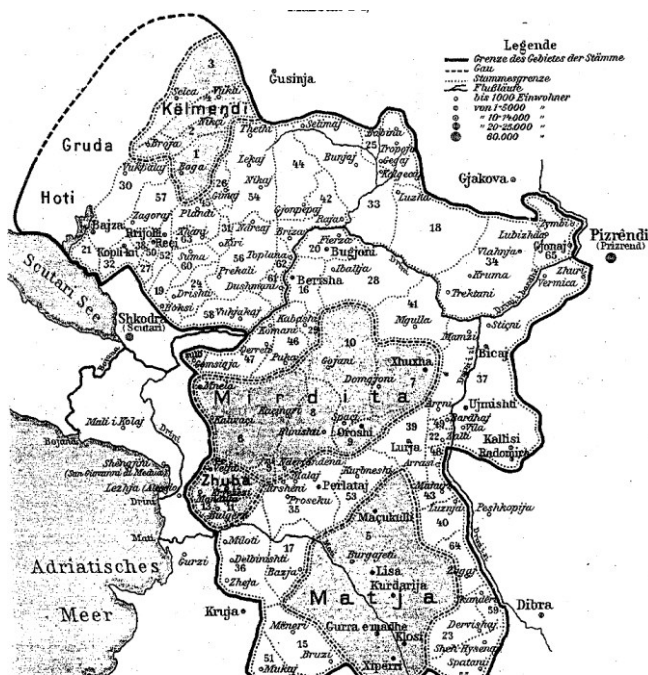
¹ ELSIE, Robert. *Tribes of Albania*. Londýn: I. B. Tauris, 2015. ISBN 978-1-78453-401-1.

2017 vydán výše zmiňovaným projektem, v jehož rámci působím jako jeden z organizátorů.²

Co se týká časového rozmezí, v rámci kterého se tato práce pohybuje, zkoumaná díla spadají do časového horizontu od roku 1850 do roku 1930. Důvodem pro zvolení takového rozsahu je to, že právě až v tomto období byla daná oblast a její společnost a kultura do výraznější míry zahraničními subjekty brána v potaz. V tehdejší zahraniční literatuře (ať už odborné, či beletristické) byl tomuto fenoménu dáván značný prostor, na rozdíl od dob předchozích, kdy byl takřka naprosto opomíjen. Je vhodné zmínit i to, že dobová albánská literatura toto téma zcela vypouští, vynecháme-li stěžejní počín, kterým je zapsání a vydání vlastní interpretace Kánunu Leka Dukagjiniho Shtjefënem Gjeçovim v roce 1933.³ Místní, tedy albánští autoři (etnologové, sociální antropologové, etnografové) se zkoumáním dané společnosti a jejích specifik začínají aktivně zabývat až v období komunismu (výrazným příkladem je etnolog Rrok Zojzi, z jehož publikace je v historické části této práce taktéž citováno).

² DOBRA, Robert. Kmeny albánského severu: stručný průvodce dějinami a zvyklostmi. Brno, Albanian Challenge, z. s., 2017. 68 stran. ISBN 978-80-270-2141-3.

³ GJEÇOVI, Shtjefën. Kanuni i Lekë Dukagjinit: vepër postumë. Shtypshkronja Françeskane, Shkodër, 1933. 144 stran.

Obrázek 1 - Mapa kmenových oblastí z roku 1918, kterou území vymezené v této práci do velké míry kopíruje (Franz Seiner)

Pro zpracování tématu je podstatné i vymezení teritoriální. Obzvláště s ohledem na to, že se práce týká kmenů albánských (albánskojazyčných), které ale v daném časovém rozmezí vyskytovaly na území, jež bylo později rozděleno mezi několik státních útvarů. Práce se tedy věnuje území, které tyto budoucí hranice zcela nerespektuje. Konkrétně je možné jej vymezit následujícím způsobem. Ze

severu jej ohraničuje pásmo hor, zvané Bjeshkët e Nemuna (jinak také Prokletije), ovšem včetně území v okolí Plavu a Gusinje; z jihu hranici přibližně tvoří jižní hranice dnešního Diberského kraje (qarku i Dibrës) v Albánii, ze západu je oblast ohraničena pásmem hor, jež stoupá z nížiny podél východního břehu Skadarského jezera a dále pokračuje na jih, a konečně z východu je teritorium přibližně vymezeno dnešními hranicemi Albánie s Kosovem a Makedonií (FYROM), přičemž zde dochází k přesahu na území dnešního Kosova v pohraničních oblastech směrem k Prizrenu a Gjakovë.

Zároveň by nemělo zůstat opomenuto určité vymezení se k primární i sekundární literatuře, která sloužila jako zdroj pro vypracování této práce. Jak již bylo nastíněno, jako primární (a jediný původní existující) zdroj informací slouží díla autorů, kteří s danou oblastí měli vlastní fyzické zkušenosti v daném časovém rozmezí. Jedná se převážně o díla cestopisná, která v různé míře, v závislosti na autorovi či původním záměru, mají v některých částech i ambice získané poznatky syntetizovat či analyzovat. Většina zde citovaných

děl je v rámci vybraného tématu uznávanými nosnými pracemi a potenciálně tvoří svým rozsahem i obsahem vhodné penzum pro jeho zkoumání. Je třeba ale poznamenat, že existují i další cestopisy a zápisky, které zde citovány nejsou. Důvodem je, že značné množství zdrojů je běžně nedostupné, případně dostupné pouze ve formě původních rukopisů, psaných mateřským jazykem autora (tím je často němčina, kterou autor této práce bohužel neovládá – viz například dílo Karla Steinmetze, některé nezveřejněné zápisky Franze Nopcsi apod.). Z důvodu své nedostupnosti bylo vypuštěno například i dílo skotské cestovatelky Margaret Hasluck (konkrétně kniha *Unwritten Law in Albania*),⁴ které se do velké míry zabývalo kmenovým právem. V případě značné části děl, která byla použita pro vypracování této práce, jsem využil jejich moderních vydání, která byla publikována v albánském překladu. Jsem ale přesvědčen, že tento fakt není pro její kvalitní vypracování překážkou.

Jistě by mohla být vznesena určitá námitka vůči věrohodnosti použité literatury, případně ta, že pro vykreslení historické situace kmenů je použito malé množství novějších prací odborného charakteru. Je třeba ale brát v potaz, že existuje relativně malé množství takových zdrojů, ze kterých by mohlo být čerpáno, a i ty, jež jsou zde citovány, původně v široké míře vycházejí právě ze zápisů a zkoumání zahraničních cestovatelů a badatelů, kteří dané oblasti navštěvovali (viz například stěžejní dílo *Tribes of Albania* od Roberta Elsieho). Dále hraje roli i to, že daná díla ve své celistvosti a rozsahu, v jednotlivosti i společně, poskytují opravdu komplexní přehled dějin a zvyklostí dané společnosti, a v klíčových bodech se shodují, což do jisté míry posiluje jejich věrohodnost. Zároveň je v této práci čerpáno i z nejrůznějších odborných článků a publikací, které se věnují tématu kmenové společnosti i albánského etnika jako takového.

⁴ HASLUCK, Margaret. *Unwritten Law in Albania*. New York: Cambridge University Press, 1954.

Pro přehled v rámci úvodu následují ještě stručné medailonky jednotlivých autorů, z jejichž díla je v této práci čerpáno:

Carlton Stevens Coon (23. 6. 1904 – 3. 6. 1981) byl americkým fyzickým antropologem. Coonovo angažmá v oblasti hor dnešní severní Albánie a dalších přilehlých krajů v 2. polovině 20. let 20. století se týkalo primárně rasových studií místní populace. Čas, který Coon v těchto oblastech strávil, a vhled do nejrozličnějších praktických otázek, který mu zprostředkoval jeho pobyt zde, mu ovšem umožnil poskytnout ve své práci „Mountains of Giants“⁵ i řadu dalších cenných informací o životě a životních podmínkách v této oblasti.

Franz Nopcsa von Felso-Szilvás (3. 5. 1877 – 25. 4. 1933) byl rakouskouherským (maďarským) šlechticem, paleontologem a v neposlední řadě jednou z nejvýznamnějších postav na poli albanologie. Po dokončení svých studií a započetí své dráhy na poli paleontologie se Nopcsa začal intenzivněji (a na odborné úrovni) zajímat o albánskou otázku a do Albánie obývaných oblastí podnikl řadu výprav. Během své kariéry vydal několik desítek prací, které se zabývaly albánským etnikem; mezi nimi i dosud nejrozsáhlejší odbornou práci, která se přímo zabývá otázkou dějin severoalbánských kmenů a jejich zvykovým právem.⁶

Hyacinthe Hecquard (1814 - 1866) byl francouzským dobrodruhem a diplomatem, který po určitou dobu (přinejmenším po dobu 5 let)⁷ působil v severoalbánské Škodře (jinak také Skadar, alb. Shkodër), kde v roce 1854

⁵ COON, Carlton S. *The Mountains of Giants*. Massachusetts: Cambridge, 1950.

⁶ NOPCSA, Franz. *Albanien: die Bergstämme Nordalbanien und ihr Gewohnheitsrecht*. 1932 (rukopis), Národní knihovna Rakouska

⁷ Přesná doba jeho pobytu není známa.

zastával i funkci francouzského konzula. Jeho příspěvek k tématu, 535stránková kniha „*Historie et Description de la haute Albanie ou Guégarie*“⁸ (zde je referováno k jejímu albánskému překladu), je na svoji dobu (50. léta 19. století) patrně nejobsáhlejší známým dílem, který se věnuje historii vybraných severoalbánských kmenů a kmenových území.

Mary Edith Durham (1863 – 1944), v albánském prostředí nezřídka familiárně nazývaná „Královnou horalů“ (*Mbretëresha e malsorëve*), byla britskou cestovatelkou a kreslířkou. Počínaje prvním desetiletím 20. století podnikla několik cest na území Balkánu, primárně do oblastí dnešní severní Albánie a dalších přilehlých krajů obývaných Albánci. V několika knihách (ze stěžejních jmenujme díla *High Albania*⁹ nebo *Some Tribal Origins, Laws and Customs of the Balkans*)¹⁰ a značném množství článků, které během svého života napsala, přinesla komplexní svědectví o životě ve zmiňovaných oblastech, zvycích místního obyvatelstva i jeho dějinách a dobových výzvách, se kterými se muselo potýkat.

Noëlle Roger (25. 9. 1874 – 14. 10. 1953), vlastním jménem Hélène Pittard-Dufour, byla švýcarská publicistka a spisovatelka, která na počátku 20. století spolu se svým manželem, antropologem Eugènem Pittardem, podnikla řadu cest po balkánských zemích. Některé z nich v psané formě zaznamenala a v jedné ze svých knih¹¹ tak popisuje i své zkušenosti z cest po krajích obývaných Albánci, mezi které patřily právě i severoalbánské kmenové oblasti.

⁸ HECQUARD, Hyacinthe. *Historie et Description de la haute Albanie ou Guégarie*. Paříž: Chez Arthus Bertrand, 1858.

⁹ DURHAM, Edith. *High Albania*. Londýn: Edward Arnold, 1909.

¹⁰ DURHAM, Edith. *Some Tribal Origins, Laws and Customs of the Balkans*. Londýn: George Allen & Unwin, 1928.

¹¹ ROGER, Noëlle. *Nëpër udhët e Shqipërisë*, Tirana: Pegi, 2008.

Lovro Mihačević (23. 7. 1856– 25. 5. 1920) byl františkánským mnichem bosenského původu. Po ukončení gymnázia a jeho vysvěcení u řádu sv. Františka studoval filosofii a teologii v Chorvatsku (Džakovo) a Maďarsku (Ostřihom). Mihačević ovlivnil postoj bosenských františkánů k jejich přítomnosti v Albánii, která byla přerušena po rozpuštění františkánské provincie v roce 1832. Sloužil nejprve jako učitel v klášteře v Troshanu (1883 – 1893), posléze oblast na čas opustil a konečně mezi lety 1906 a 1909 se ocitl v čele nově obnovené františkánské provincie. Během svého pobytu se mu také podařilo procestovat mnohá území, kde se vyskytovala albánská populace, a své zkušenosti následně ztvárnil v knize „Po Albaniji“¹² (v této práci je citováno z jejího albánského překladu, jehož název zní „Nëpër Shqipëri“). Mezi 6 kandidáty, které v roce 1886 přivedl ke studiím a k vysvěcení do Bosny, přivezl mimo jiné i 2 pozdější významné osobnosti albánské literatury, patřící ke škoderské (skadarské) katolické škole (byli jimi Gjergj Fishta a Shtjefën Gjeçovi).

Wadham Peacock (---) po dokončení studií na univerzitě v Cambridge v letech 1878 – 1880 pracoval jako osobní tajemník britského generálního konzula ve Škodře, Sira Williama Kirbyho Greena. Svoji desetiletou zkušenost s albánským prostředím (nejenom tím severoalbánským) posléze promítl ve své knize *Albania: the Foundling State of Europe*.¹³

¹² MIHAČEVIĆ, Lovro. *Po Albaniji*. Záhřeb: Matica Hrvatska, 1911.

¹³ PEACOCK, Wadham. *Albania, the foundling state of Europe*. New York: D. Appleton & Company, 1914.

2 Historie zkoumané oblasti

2.1 Kmenové uspořádání

2.1.1 Charakteristika

Historie vymezené oblasti a kmenů, které ji obývaly, je neoddělitelně spjata s existencí specifického druhu společenského zřízení, tedy rodově kmenového uspořádání. To se jako takové na Balkáně v druhé polovině druhého tisíciletí n. l. vyskytovalo primárně na území dnešní Bosny a Hercegoviny (resp. Hercegoviny jako takové), Černé Hory, Albánie a Kosova, v nejvýraznější formě se však jeho fungování prosadilo právě v severoalbánských horách a sousedních černoehorských regionech.¹⁴

Severoalbánská kmenová společnost se vyznačovala svým striktně patriarchálním společenským zřízením, v jehož rámci existovaly jednotlivé samosprávné kmeny (*fis*), rozkládající se na určitém území. To bylo ve většině případů formováno na základě přírodních hranic, definovaných liniemi horské krajiny,¹⁵ o které tyto kmeny v průběhu let často sváděly vzájemné boje. Fis byl postaven na základě pokrevní příbuznosti (ať už reálné, nebo domnělé), tedy společného rodokmene po mužské linii (společně sdíleného původního předka) a striktně v jeho rámci bylo dodržováno pravidlo exogamie (uvnitř kmene tedy nebylo povoleno uzavírat sňatky).¹⁶ Dále se ještě dělil na menší jednotky. Těmi byl jednak tzv. *shpi* („dům“), do jehož rámce mohlo být zahrnuto několik stavení pod vedením jednoho pána domu (*zoti i shpisë*), a svým

¹⁴ ELSIE, Robert. *Tribes of Albania*. Str. 3

¹⁵ NOPCSA, Franz. *Fiset e Malësisë së Shqipërisë veriore dhe e drejta zakonore e tyre*. Tirana: Qendra e studimeve albanologjike, 2013. Str. 272 – 290

¹⁶ Je třeba podotknout, že se objevovaly i výjimky, kdy ke sňatkům v rámci kmene docházelo.

charakterem nebyl nepodobný jihoslovanským zadrugám¹⁷. Další, o něco širší jednotkou pak bývala *mëhallë* (společenství úzce spřízněných „domů“). Kmeny byly většinou vedeny voleným náčelníkem (*vojvodë*) a disponovaly i vlastní kmenovou radou (radou starších, alb. *pleqni* nebo *kuvend*), která mívala vliv a možnost rozsoudit vzájemné spory na základě vlastní interpretace zákoníku. Druhou důležitou administrativní jednotkou kmenové společnosti byly takzvané bajraky (z tureckého slova *bayrak* - prapor), jejichž vznik byl iniciován v 17. století Osmanskou říší. Fungovaly jako politicko-vojenské správní jednotky, v jejichž rámci kmeny poskytovaly své bojovníky pro vojenské aktivity Osmanské říše, výměnou za nevměšování se do jejich teritoria a zvyklostí.¹⁸ V tomto případě jde spíše o politickou nebo územní jednotku, která měla i vojenskou funkci a její hlavou byl *bajraktar*, který kmen vedl v časech války.

Oba druhy administrativních jednotek se vzhledem k odlišnému vlastnímu charakteru překrývaly, a mohlo se tak stát, že dva různé fisy byly součástí jednoho bajraku, anebo naopak i to, že se jeden fis dělil na dva různé bajraky.¹⁹

2.2 Vznik kmenové společnosti

Přesnější určení období zformování rodově kmenového uspořádání je znemožněno faktem, že neexistují písemné záznamy mapující nebo týkající se vývoje jednotlivých kmenů a kmenové společnosti jako takové. Lze proto vycházet pouze z ústní tradice, která byla později zaznamenána až příchozími cizími badateli. Na tomto základě lze vznik většiny známých albánských

¹⁷ CLAYER, Nathalie. *Në fillimet e nacionalizmit shqiptar*. Tirana: Përpjekja, 2009.

¹⁸ DURHAM, Edith. *High Albania*. Str. 31

¹⁹ NOPCSA, F. *Fiset e malësisë së Shqipërisë veriore dhe drejta zakonore e tyre*. Str. 249 - 261

kmenů datovat do dvoustetletého období mezi roky 1450 – 1650, přičemž první zaznamenaná zmínka o jednom z kmenů (Berisha) spadá do období kolem roku 1300.²⁰ Některé kmeny nebo jejich části do oblasti měly dle vlastní ústně předávané tradice přijít až v pozdějších časech – v některých případech právě z oblasti dnešní Bosny a Hercegoviny nebo Černé Hory, kde kmenové uspořádání ve velmi podobné formě také vzniklo. Obyvatelstvo částečně přicházelo i z jihoalbánského prostředí, ze kterého prchalo před osmanskou expanzí. K takovému pohybu populace do oblasti Dukagjinu a Mirdity mělo dojít po roce 1383, kdy byl Osmanskou říší obsazen Berat, a dále k němu pak došlo i po roce 1430, tentokrát do oblasti Malësia e Vogël.²¹ K ustálení formy a území jednotlivých kmenů pak s největší pravděpodobností nedošlo dříve, než v 1. polovině 17. století.²²

Vzestup samotného rodově kmenového uspořádání v tomto období lze přisuzovat vzniku mocenského vakua po rozkladu lokálně vládnoucích albánských rodů,²³ který byl způsoben průnikem Osmanské říše do oblasti. Místní obyvatelstvo (toho času v naprosté většině katolické) bylo vystaveno tlaku podřídit se novému řádu nebo postihům, které ale mnohdy odmítalo respektovat, a tak se uchýlovalo do izolovaných oblastí severoalbánských hor, kde na ně osmanský vliv dosahoval pouze v minimální míře.²⁴ Výjimku tvořily periferní oblasti, které byly pro osmanskou moc snáze dostupné, a zapojení osmanských institucí tak bylo výrazně širší. Daleko spíše zde tak platilo právo

²⁰ Obojí datace vychází z práce Franze Nopcsi publikované v jeho knize *Albanien: die Bergstämme Nordalbanien und ihr Gewohnheitsrecht*, z jejíhož albánského překladu je zde na několika místech čerpáno. Jejího určení dosáhl pomocí sběru informací o genealogii kmenů přímo od jejich členů a následně pomocí tvorby rodokmenů a komparace s dalšími historickými zdroji, které měl k dispozici.

²¹ NOPCSA, F. *Fiset e Malësisë së Shqipërisë veriore dhe e drejta zakonore e tyre*, str. 498

²² ELSIE, Robert. *Tribes of Albania*, str. 3

²³ HRADEČNÝ, Pavel, Ladislav HLADKÝ, Virgjil MONARI, František ŠÍSTEK a Pavla HRADEČNÁ. *Dějiny Albánie*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. Dějiny států. ISBN 978-80-7106-939-3. Str. 137

²⁴ Tamtéž, str. 136

osmanské (nazývané někdy v horském prostředí jako *ligji i fushës*, neboli nížinné právo).²⁵

2.3 Vývoj do počátku 20. století

Severoalbánské kmeny si po velmi dlouho dobu dokázaly udržet svoji svébytnost a do velké míry samosprávné fungování. Okolností, která jim toto umožňovala, byla primárně odlehlost a nehostinný krajinný ráz horských oblastí.²⁶ Vesnice situované hluboko v horách se mnohdy nacházely několik hodin až dní cesty pěšky z nejbližšího většího osídlení či města, a spojovaly je pouze neoznačené horské stezky. Kamenité půdní podloží a celková rozmanitost krajiny většinou znemožňovaly rozvoj zemědělské činnosti ve větším rozsahu. Ta často nebyla dostatečně rozvinutá ani pro potřeby vlastních obyvatel horských oblastí, kteří kromě ní z hlediska živobytí záviseli hlavně na pastevectví. Pro Osmanskou říši tak nebylo po ekonomické stránce výhodné pokoušet se tyto těžce dostupné oblasti plně podrobit, a spokojila se pouze s vybíráním daní na hlavu (džizja, haradže), i přesto, že v dlouhodobém horizontu neupouštěla od plánu tyto oblasti plně integrovat.²⁷ I toto zdanění však bylo někdy předmětem konfliktů mezi oběma stranami, které měly striktně lokální charakter a v důsledku ústily v trestné výpravy organizované osmanskou administrativou s cílem horskou populaci přimět stanovená pravidla dodržovat.²⁸ Posléze (od 17. století dále) byl navíc zaveden a využíván i systém výše již zmíněných bajraků, který byl postupem času horskými kmeny plně přijat a integrován v rámci jejich většinově samosprávného

²⁵ NOPCSA, Franz. *Fiset e Malësisë së Shqipërisë veriore dhe e drejta zakonore e tyre*. Str. 292

²⁶ ELSIE, Robert. *Tribes of Albania*, str. 9

²⁷ HRADEČNÝ, Pavel a kol. *Dějiny Albánie*. Str. 142

²⁸ Tamtéž

fungování. Zvláštní případ z hlediska samosprávy pak tvořil kmenový svaz Mirdita, v jehož případě se jednalo o komplexnější sdružení jednotlivých katolických bajraků (5 až 12), který čítalo více než 20 000 příslušníků. V jeho čele coby vůdčí osoba stál kapitán²⁹ (*kapedan*, který ve své podstatě fungoval jako „hlavní bajraktar“), což byla funkce, která se stala dědičnou v rámci jedné z lokálních rodin (Gjonmarku).³⁰ Centrum tohoto kmenového svazu se nacházelo v obci Orosh,³¹ kde sídlilo i opatství.

Katolické severoalbánské kmeny byly počínaje 16. stoletím účastníky několika větších povstání proti osmanské nadvládě,³² která byla iniciována vnějšími subjekty (mocnostmi) za účelem podkopání autority Osmanské říše, případně i za účelem konkrétních územních zisků a změny rovnováhy sil v oblasti. Větší odezvu tyto pokusy o vyvolání aktivního odporu začaly získávat v 70. letech 16. století, přičemž v několika případech došlo v souvislosti s vlastními plány místních kmenů a katolického kléru i k uspořádání speciálních sněmů jejich příslušníků.³³ Realizaci takto vzniklých záměrů však často zhatila neochota vnějších subjektů je podpořit, pramenící z mnohdy zveličeného charakteru těchto snah, který nebyly plně v souladu s momentálními strategickými zájmy zmíněných externích činitelů.³⁴ Podobné sněmy se konaly i v součinnosti albánských a jiných balkánských protiosmanských subjektů. Navzdory komplikacím spojeným s těmito snahami v několika případech došlo k realizaci konkrétních vojenských operací. Například v rámci benátsko-turecké války v letech 1648 - 1649, kdy se jednotky severoalbánských horalů

²⁹ Tamtéž

³⁰ NOPCSA, Franz. *Fiset e Malësisë së Shqipërisë veriore dhe e drejta zakonore e tyre*. str. 267

³¹ HRADEČNÝ, Pavel a kol. *Dějiny Albánie*, str. 150

³² Tamtéž, str. 142. Povstání se účastnily i kmeny z jiných částí dnešního území Albánie, například jihoalbánské Himarioté.

³³ Taková shromáždění se uskutečnila např. v roce 1594 v oblasti Mat, nebo později v letech 1601 - 1602 ve vsi Dukagjin.

³⁴ HRADEČNÝ, Pavel a kol. *Dějiny Albánie*. Str. 144

probojovaly až ke Kotorskému zálivu, nebo v roce 1689 v rámci Velké turecké války, kdy se odporu účastnila kromě některých horských kmenů i část muslimské albánské populace, srbské pravoslavné obyvatelstvo a další etnické skupiny, převážně křesťanského vyznání.

V rámci pozdějších snah více proniknout do izolovaného prostředí kmenové společnosti osmanské autority uvedly v chod některé další mechanismy. Počínaje roky 1854 - 1857 byla takovým prostředkem tzv. „horská komise Džibal“ (*Djibal komisyonu*) se sídlem ve Škodře, která byla pověřena rozsuzováním trestních a občanských prohřešků, a to dokonce pomocí specifické varianty kánunu, která byla osmanskými autoritami pro tento účel kodifikována. Její činnost se týkala některých kmenů, které územně spadaly pod správu Škoderského vilájetu,³⁵ a jejich vybrané členy sdružovala. Další spojnici koordinující kontakt mezi osmanskou správou a horskými kmeny pak býval *bylykbashi*, tedy úředník vybraný a placený za tím účelem, aby osmanskou správu upozorňoval na aktuální otázky, které bylo třeba řešit, obhajoval a zastupoval zájmy daného kmene a celkově zprostředkovával kontakt mezi oběma stranami.

Samosprávné fungování jednotlivých kmenů přetrvalo nejenom do počátku samotného 20. století, ale až do období Zoguovy monarchie³⁶ a dále. V její éře byla v součinnosti s přijetím nového trestního a občanského práva po západním vzoru vynaložena značná snaha i na vymýcení fenoménu krevní msty pomocí činnosti katolických kněží, kteří se snažili fungovat jako prostředníci v řešení sporů; jistý vliv na potlačení nežádoucích fenoménů měl v této době mít i počátek rozvoje infrastruktury v odlehlějších oblastech a

³⁵ CLAYER, Nathalie. *Në fillimet e nacionalizmit shqiptar*. Str. 59

³⁶ Období monarchie trvalo od roku 1928 do roku 1939.

zákaz nošení zbraní.³⁷ Režim v této době také ignoroval staré geografické a společenské hranice a ostře reformoval staré územní celky, cílem čehož bylo i narušit staré vazby a styky na kmenových územích. Sestaveny byly i horské jednotky četníků, kteří měli spory o krev potlačovat, přičemž byli rekrutováni přímo z kmenového prostředí.³⁸

V období komunismu po 2. světové válce se pak vůči kánunu obecně režim ostře vymezil.³⁹ Jeho špičkami byl považován za odkaz feudalismu, „černého pavouka zpátečnictví“, a ohromnou překážku v budování komunistické společnosti.⁴⁰ K omezení vlivu kmenového práva výrazně přispěl znatelný rozvoj infrastruktury a s ním spojené vymáhání veřejného pořádku dle tehdejší ústavy a zákonů státu, které v mnohých oblastech v předcházejících obdobích nebylo možné. Stejně tak svůj vliv mělo i zavedení trestu smrti pro osoby praktikující pravidla krevní msty a důraz byl kladen i na rozšíření vzdělávacího systému, tedy výstavbu škol ve vzdálených oblastech. Např. v oblasti Shala v rozmezí let 1966 - 1982 měly případy krevní msty dokonce úplně vymizet, přičemž v roce 1983 se v souvislosti se zhoršující se ekonomickou situací měly znovu objevit.⁴¹

³⁷ Oficiálně bylo nošení zbraní za vlády krále Zoga povoleno pouze v oblasti Mirdita a Mat, ze které sám pocházel. Je však na pováženou, do jaké míry bylo toto nařízení reálně vymahatelné v tehdy stále odlehlých a nedostupných oblastech. SADIKU, Mirjona. *A Tradition of Honor, Hospitality and Blood Feuds: Exploring the Kanun Customary Law in Contemporary Albania*, Balkan Social Science Review, červen 2014, č. 3, str. 88

³⁸ COON, Carlton S. *The Mountains of Giants*. Str. 46

³⁹ SADIKU, Mirjona. *A Tradition of Honor, Hospitality and Blood Feuds: Exploring the Kanun Customary Law in Contemporary Albania*. Balkan Social Science Review, červen 2014, č. 3. Str. 90

⁴⁰ DE WAAL, Clarissa. *Albania Today: A Portrait of Post-Communist Turbulence*. Londýn: I.B.Tauris & Co Ltd., 2005. Str. 73

⁴¹ ELEZI, Ismet. *Murders for blood feuds and revenge in Albania*. Tirana: Albanian Center of Human Rights, 2000. Str. 55

2.4 Zvykové právo

2.4.1 Charakteristika

Fungování kmenové společnosti se řídilo podle ústně předávaného zvykového práva, zvaného kánun (převzato z tur. *kanun* - vláda, zákon, zákoník),⁴² které obšírně regulovalo pravidla života jednotlivce i kmenové společnosti jako celku,⁴³ a bylo rozšířeno jak v řadách katolické, tak později i muslimské populace. Primární role kánunu tkvěla v suplování neexistence jiných forem právního systému a vlády v podmínkách izolovaných a odlehlých oblastí, kde se rodově-kmenové uspořádání etablovalo. Zákoník existoval v řadě mutací a jeho fungování a vymáhání vždy významně záviselo na vlastní interpretaci daného kmene, resp. jeho obyvatelstva.⁴⁴ Období jeho vzniku není možné přesně určit, jeho existence v dané formě se ale předpokládá již přibližně od středověku. Teorie o vzdálenějším původu kánunu se pak různí. Kmenová společnost a základy její struktury a fungování mohla mít kořeny až ve starověku, konkrétně tedy mohla vycházet ze zachovalých tradic pocházejících původně z rámce ilyrské kmenové struktury,⁴⁵ které byly po příchodu Osmanů konsolidovány a posíleny.⁴⁶ Jiné teorie, pocházející ze srbského prostředí, pak mluví o možné návaznosti kánunu na Dušanův zákoník⁴⁷ nebo kmenové právo, jež se etablovalo na území Hercegoviny a

⁴² ELSIE, Robert. *Tribes of Albania*, str. 327. Slovo jako takové původně vychází z řečtiny.

⁴³ ELEZI, Ismet., *Murders for blood feuds and revenge in Albania*. Str. 55; ELSIE, Robert. *Tribes of Albania*. Str. 9

⁴⁴ FISHER, Berndt. *Albanian Highland Tribal Society and Family Structure in the Process of Twentieth Century Transformation*. East European Quarterly, 1999, 33, č. 3.; KASTRATI, Qazim. *Some Sources on the Unwritten Law in Albania*. Man, č. 55, 1955, Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland. Str. 124-127

⁴⁵ Albánci jsou některými badateli považováni za potomky ilyrské populace.

⁴⁶ MARMULLAKU, Ramadan. *Albania and the Albanians*. Londýn: C. Hurst & Co Publishers Ltd., 1975. Str. 15

⁴⁷ Dušanův zákoník byl souborem zákonů, který vznikl a byl využíván v rámci Srbské říše za vlády Štěpána Uroše IV. Dušana a později v rámci Srbského despotátu až do roku 1459, kdy bylo dané území podrobena Osmanskou říší.

Černé Hory.⁴⁸

Pravidla v zákoníku zakotvená měla v každém případě projít vývojem trvajícím řádově několik set let, přičemž v jeho struktuře mají být patrné i prvky různorodého zeměpisného původu, které si do něho našly svoji cestu důsledkem různých socioekonomických okolností v různých obdobích.⁴⁹ Vliv tak mohla kromě již zmiňovaných činitelů i tradice byzantská, stejně jako samotné vzájemné ovlivňování se balkánských etnických skupin.⁵⁰ Franc Nopcsa, jež je autorem jediné velké studie věnující se zevrubně dějinám severoalbánských kmenů a kánunu⁵¹ kmenové právo považuje za organicky rozvinutý celek,⁵² a ve svém díle se komplexně věnuje analýze a hledání původu regulí v rámci jednotlivých jeho sekcí.

V rámci geografické oblasti definované v této práci vyskytovalo více jeho variant majících stejné jádro, mezi kterými existovaly určité rozdíly. Jeho nejflexibilnější a tím pádem i nejvlivnější⁵³ variantou byl kánun Leka Dukagjiniho (*Kanuni i Lek Dukagjini*), který je pojmenován je podle stejnojmenného feudála, žijícího v 15. století. Ten jej měl dle legendy vytvořit a patřil k jednomu z místních vládnoucích rodů, které byly postupně zlikvidovány s příchodem Osmanů. Dukagjini sám proti nim v 15. století vojensky vystupoval v rámci protiosmanského odboje vedeného několika albánskými šlechtici, v jehož čele po dlouhou dobu stál Gjergj Kastrioti Skënderbeu (Skanderbeg). Právě tato varianta kánunu začala být na přelomu 19. a 20. století jako první postupně písemně zaznamenávána františkánským

⁴⁸ TRNAVCI, Genc. *The Interaction of Customary Law with the Modern Rule of Law in Albania and Kosova*. The Rule of Law in Comparative Perspective, Springer Netherlands, 2010. Str. 208 - 209

⁴⁹ Tamtéž, str. 210

⁵⁰ Tamtéž, str. 209

⁵¹ ELSIE, Robert. *Tribes of Albania*. Str. 5

⁵² NOPCSA, Franz. *Fiset e Malësisë së Shqipërisë veriore dhe e drejta zakonore e tyre*. Str. 498

⁵³ ZOJZI, Rrok. *Mbi të drejtën kanunore të popullit shqiptar*. Buletin për shkencar shoqërore, č. 2, 1956. Str. 144 - 148

knězem Shtjefënem Gjeçovim.⁵⁴ I přesto, že nese Dukagjiniho jméno, do velké míry panuje shoda, že je nemožné prokázat reálnou vazbu jeho osoby na podobu kánunu, ačkoliv sám patrně měl mít určitý vliv na jeho znění.⁵⁵ Přiřknutí Dukagjiniho jména této variantě zákoníku může vycházet i z pozdější mytizace role jeho osoby v kontextu albánských dějin, která je podpořena nedostatkem zachovaných záznamů a informací o jeho osobě.⁵⁶

Jak již bylo zmíněno, ve vymezené oblasti se vyskytovaly i další varianty kánunu. Mezi ty více rozšířené patřil Kánun Skanderbegův (Kanuni i Skënderbeut nebo také jinak Kanuni i Arbërisë), jehož regulí se držely kmeny žijící v oblasti na jihu od toku řeky Drin, nebo Kánun Diberský, který byl aplikován v oblastech na východě regionu Dibra.⁵⁷ Stejně tak bylo možné určitou jeho variantu nalézt i v jižních částech teritoria dnešní Albánie (Kánun Labérie, neboli Kanuni i Labërisë).

Je nutné zmínit, že vzhledem k charakteru zákoníku, jeho různorodosti mezi jednotlivými kmenovými oblastmi a závislosti na interpretaci konkrétními subjekty nelze Gjeçoviho zápis považovat za definitivně a univerzálně platný.⁵⁸ I přesto ale hraje důležitou roli při zkoumání daného tématu, jelikož se jedná o

⁵⁴ Části Gjeçoviho zápisu kánunu byly poprvé publikovány v periodiku albánských františkánů Hylli i Dritës, počínaje rokem 1913. Celý kánun byl Gjeçoviho kolegy poprvé publikován až poté, co byl zavražděn, v roce 1933.

⁵⁵ TRNAVCI, Genc. *The Interaction of Customary Law with the Modern Rule of Law in Albania and Kosova*. Str. 208

⁵⁶ Tamtéž

⁵⁷ Další varianty kánunu existovaly nikoliv pouze v severoalbánském, ale i v jihoalbánském prostředí. Vzhledem k tomu, že jejich existence není relevantní pro téma této práce, je zde od nich upuštěno.

⁵⁸ F. Nopcsa vyjadřuje domněnku, že Gjeçoviho interpretace kánunu je příliš ovlivněna církevním náhledem na problematiku kmenové společnosti. J. Vullnetari se vyjadřuje dokonce v tom smyslu, že jednou z Gjeçoviho motivací pro písemný záznam kánunu měla být i snaha jeho obsah určitým způsobem usměrnit, s ohledem na probíhající změny v albánské společnosti v dané době. Dále také DOJA, Albert. *Customary Laws, Folk Culture, and Social Lifeworlds: Albanian Studies in Critical Perspective*. Bělehrad: Sluzbeni & Institute of Comparative Law, č. 2, 2011. Str. 184

nejrozsáhlejší a nejkomplexnější existující zápis kmenového práva. Z tohoto důvodu zde i na něj bude dále odkazováno a čerpáno z něj. Vzhledem k výše zmíněným faktům hrají při popisu fungování a pravidel kánunu klíčovou roli i poznatky a svědectví samotných návštěvníků oblasti, kteří se tématu věnovali. To samé se týká i popisu fungování kmenových struktur, funkcí jejich představitelů aj. Z tohoto důvodu je zde příkládán zvláštní význam právě těmto zdrojům.

2.4.2 Struktura

Zákoník jako takový je, ve variantě, v jaké jej zapsal S. Gjeçovi, rozdělen na 12 částí (kapitol), které se zabývají prakticky všemi možnými dimenzemi běžného života, od sňatku, přes krádeže až po řešení vzájemných sporů (v celkovém výčtu, tak jak je Gjeçovi uspořádal, jsou jimi 1. víra, 2. rodina, 3. sňatek, 4. dům, domácí zvířata a majetek, 5. práce, 6. přenesení vlastnictví (tedy půjčky, smlouvy, dary), 7. vyřčené slovo, 8. čest, 9. škody, 10. zločin, 11. trestní právo a 12. výjimky). Jeho obecnými základními pilíři (tematickými kapitolami) jsou *fisi* (kmen / rod a loajalita k němu), *sjellja* (správné chování), *nderi* (čest) a *mikpritja* (pohostinnost). Vzhledem k tématu práce bude v této kapitole věnována zvláštní pozornost těm fenoménům kánunu, které jej charakterizují a stávaly se často předmětem zájmu zahraničních cestovatelů.

2.4.3 Stežejní fenomény kmenového zákoníku

2.4.3.1 Krevní msta

Nejvýraznějším fenoménem, který je v souvislosti s kánunem široce zmiňován a tvoří jednu z těch jeho částí široce ovlivňujících charakter a chod kmenové

společnosti, je krevní msta (*gjakmarrja*). Jednalo se o mechanismus trestu, v jehož rámci dle zákoníku poškozený rod měl právo vzít život osoby, jež se vůči němu optikou kmenového práva provinila (*gjaksur*). Některé pozdější verze zákoníku umožňovaly tuto daň vybrat i na jiném členu rodiny provinilce⁵⁹ (cíl usmrtit i původního viníka ale i po likvidaci jiného člena rodu nemusel přestat platit).⁶⁰ Primárně se samotné vymáhání krevní msty týkalo osob mužského pohlaví. Spory o krev začínaly většinou urážkou na cti nebo zabitím člena druhého kmene nebo rodiny (krevní msta logicky nemohla probíhat v rámci jednoho domu, v případech zabití v takovém kontextu byl soudcem jeho pán). Takové konflikty mohly dle zaznamenaných výpovědí jejich účastníků a pozorovatelů trvat roky, často i desítky let, a měly tendenci se obracet v nekončící koloběh násilí, které po likvidaci mužské části rodiny mohlo reálně dopadnout i na ženy a děti (byť to regule zákoníku jako takového nepřipouštěly), v lepším případě tíha dopadla pouze na hmotný majetek rodiny. Ten byl ohrožen i v případě, že pomsta byla vykonána podle určených pravidel – kmenová rada měla kvůli ní právo potrestat rodinu mstitele spálením obydlí, polí, zabitím dobytka a podobně. Tento element kánunu tak měl dalekosáhlé dopady na celou kmenovou společnost, jelikož kvůli zmíněným okolnostem byly nezřídka celé rody odsouzeny k zániku, a tíha původního provinění tak dopadala i na přímo nezainteresované jednotlivce. Vymáhání tohoto pravidla ovšem mělo své specifické mantinely.⁶¹ Zákoník zahrnoval i mechanismus odpuštění provinění (*falja*), které spor a průběh krevní msty mohl anulovat. Způsoby, kterými k němu mělo dojít, byly kmenovým právem taktéž jasně vymezené.⁶²

⁵⁹ SADIKU, Mirjona. *A Tradition of Honor, Hospitality and Blood Feuds: Exploring the Kanun Customary Law in Contemporary Albania*. Str. 108

⁶⁰ MIHAČEVIĆ, Lovro. *Nëpër Shqipëri*. Tirana: Enti Botues „Gjergj Fishta“, 2006. Str. 105

⁶¹ Žádná osoba, které se krevní msta týkala, podle pravidel kánunu nesměla být zabita v přítomnosti žen, dětí, nebo hosta.

⁶² Zákoník vymezuje i možné pokuty, které v rámci odpuštění má viník zaplatit.

Obrázek 2 - Fotografie dnes již zborcené typické kully, nacházející se ve vesnici Curraj i Epërm v kmenové oblasti Nikaj (Ylli Prebibaj)

Protagonisté krevních sporů s ohledem na ohrožení vlastní existence na bázi kmenového práva prchali do vzdálených krajů, nebo někdy i celé roky nebo desítky let nevyšli z domu. Právě přesuny obyvatel způsobené probíhajícími konflikty byly katalyzátorem míšení slovanské a albánské populace v této oblasti.⁶³ Okolnosti spojené s fenoménem krevní msty daly také vzniknout nejcharakterističtějšímu typu stavby pro prostředí severoalbánských hor, kterým je tzv. *kulla* (alb. „věž“). Jedná se opevněné kamenné

stavby charakteristických dispozic, které mají tlusté stěny a obranné střílny, a sloužily tak jako vhodné, bezpečné útočiště pro ohrožené osoby.⁶⁴

2.4.3.2 Sociální statut pohlaví

Albánská kmenová společnost byla striktně patriarchální, což se odráželo jak v pravidlech samotného zákoníku, tak i v běžném životě rodově-kmenové společnosti. Muž byl neomezeným pánem, zatímco žena se starala o domácnost – vařila, nosila vodu, dřevo, pečovala o děti a vykonávala i další, mnohdy těžkou práci.⁶⁵ Její existence a život byl plně podřízen vůli jejího muže, bratra, či jiného nadřazeného příbuzného mužského pohlaví. Ten měl dle

⁶³ „Zákony krve tak měly velký vliv na míšení populace na celém území západního Balkánu ... Černohorci po staletí prchali před 'krví' do Albánie a opačně.“ DURHAM, Edith. *High Albania*. Str. 34

⁶⁴ Pojmenování „kulla“ bývá ale v albánštině občas přeneseně vžito i pro běžný místní kamenný dům jako takový.

⁶⁵ Tamtéž, str. 65

stanovených regulí právo ženu dle svého uvážení i fyzicky trestat, pakliže neuposlechla jeho pokynů. V extrémně vzácných případech tato jasná patriarchální preference zacházela až do té míry, že dle nemodifikovaných (starších) verzí zákoníku měl muž právo přímo rozhodovat o životě a smrti své manželky i dětí a v případě, že by to uznal za vhodné, je tedy mohl v krajním případě i sám usmrtit.⁶⁶ Sňatky také přísně podléhaly určeným pravidlům, v jejichž rámci byla role ženy redukována na pouhý obchodní artikl. U rodin, kterým se narodilo dítě mužského pohlaví, bylo běžnou praxí, že veškeré zařizování jeho další budoucnosti bylo v rukou pána domu. Ten pro něj zakoupil manželku a domluvil sňatek s předstihem – ať už dívka byla dospělá, teprve dítě, nebo dokonce ještě nenarozená. Status hraničící s degradací na pouhý hmotný majetek osoby ženského pohlaví provázel i v pozdějších fázích života - v případě, že žena ovdověla a neměla děti, stala se znovu majetkem své rodiny, takže ji pán domu mohl opět prodat. Dle zvyků některých kmenů ji za svoji konkubínu mohl přijmout jeden z příbuzných jejího manžela⁶⁷, a stávalo se tak, že jeden muž měl v rámci takového polygamního svazku až několik dalších žen kromě té, která byla jeho řádnou manželkou.

Dalším fenoménem typickým pro dané prostředí byla existence statutu takzvané "panny z přísahy" (*burrnesha* či *virgjinesha*). Tyto ženy, které se

⁶⁶ Tamtéž, str. 65. Takový čin ale v kontextu pravidel káunu nesl riziko, že rodina manželky bude mít snahu její život pomstít.

⁶⁷ DURHAM, Edith. *High Albania*, str. 65

Obrázek 3 - Burmesha ze vsi Rapsa (Edith Durham)

složením přísahy dobrovolně vzdaly svého ženství (většinou právě proto, aby unikly nucenému stvrzení manželského svazku⁶⁸) získaly sadu privilegií, která za běžných okolností náležela výlučně mužům. Mohly se tak oblékat do mužského oblečení, nosit zbraň, kouřit a v případě některých kmenů⁶⁹ mohly i zdědit majetek a spravovat jej, pakliže neměly žádného bratra, jemuž by za běžných okolností prioritně připadl.

Po jejich smrti vše připadlo nejbližšímu muži z rodu. Porušení přísahy, která vedla k této překotné změně sociálního statutu, mohlo mít v kontextu stanovených pravidel dalekosáhlé následky, které nedopadaly pouze na danou ženu. Prohřešek tohoto druhu mohl být spouštěčem komplikovaného sporu o krev mezi ní, její rodinou i rodinnou manželou.

2.4.3.3 Institucionalizovaná pohostinnost

Zákoník kladl nezanedbatelný důraz i na výsadní postavení a hodnotu hosta, až do té míry, že byla jeho váha kladena na roveň Bohu.⁷⁰ Tento fenomén byl v praxi názorně manifestován značnou štedrostí a vycházením vstříc, které horalé vůči hostu demonstrovali v nejrůznějších situacích, ať už se jednalo o osobu pocházející z okolí, nebo vzdálených krajů. Hostitel jej musel chránit v krajním případě i za tu cenu, že riskoval svůj vlastní život, případně život svých blízkých. V přítomnosti hosta bylo vyžadováno, aby hostitel upozadil

⁶⁸ Mohlo se tak ale dobrovolně stát i z dalších důvodů.

⁶⁹ Tamtéž

⁷⁰ "Albáncův dům patří Bohu a hostu." - viz GJEÇOVI, Shtjefën. *Kanuni i Lekë Dukagjinit*.

veškeré další spory, kterých se účastnil, bez ohledu na jejich závažnost. I v tomto bodě výrazně vynikal silný akcent na osobní čest a její čistotu, který je v rámci káunu jednou z klíčových linií.⁷¹ Pokud tedy host utrpěl újmu, nebo snad dokonce přímo zemřel, hostitel byl dle káunu takřka nenávratně zostuzen a povinen jej pomstít stejně tak, jako kdyby se jednalo o člověka jeho vlastní krve. Z těchto jasně definovaných pravidel vyplývala i povinnost na vlastním území hosta doprovázet, případně předat dále do rukou jiného hostitele, který povinnost převzal. Výše zmíněné okolnosti jsou v kontextu tématu této práce obzvláště důležité z toho důvodu, že právě ony významně přispěly k tomu, že cizí cestovatelé měli možnost oblast zevrubně procházet a prozkoumávat, aniž by zároveň byla ohrožena jejich vlastní bezpečnost.

2.4.3.4 Besa

Zvykové právo pracovalo i se specifickým institutem *besy*, neboli čestného slova (přísahy či smíru), která zajišťuje, že si určitou dobu dvě osoby nesmí navzájem ublížit a netýká se jich krevní msta ze strany rodu toho druhého. Tento princip překonával svojí důležitostí veškeré další principy a lidské svazky, její porušení znamenalo pro jedince hlubokou diskreditaci⁷² a zavržení ze strany kmenové společnosti. Pro kmenovou společnost bylo výrazné zakotvení principu *besy* klíčové z toho důvodu, že její neporušitelnost částečně suplovala nebo zprostředkovávala vzájemnou důvěru, jež se v modernějších společnostech do jisté míry opírá o činnost státních a veřejných složek. Konkrétně byla jako taková využívána pro pozastavení sporů, bojů či pro zajištění bezpečného průchodu určitou oblastí.⁷³ *Besa* fungovala i na kolektivní

⁷¹ SADIKU, Mirjona. *A Tradition of Honor, Hospitality and Blood Feuds: Exploring the Kanun Customary Law in Contemporary Albania*. Str. 106

⁷² Tamtéž

⁷³ ELSIE, Robert. *Tribes of Albania*. Str. 321

bázi, vzájemně si ji tedy mohly přísahat i celé rody, nebo kmeny.

2.5 Kmeny a víra

Poměrně důležitou roli pro albánskou kmenovou společnost vedle samotného zvykového práva hrálo i náboženství. Většinovou konfesí na území dnešní severní Albánie bylo před příchodem osmanských sil katolictví, přičemž si tuto svoji pozici dokázalo udržet právě v izolovaných horských oblastech,⁷⁴ kam osmanský vliv, přinášející i islamizaci, dosahoval pouze omezeně. I přesto některé části kmenové společnosti k islámu konvertovaly, a i tato víra tak běžně koexistovala s vlivem kmenového práva, které bylo i pro muslimské Albánce nadále určující veličinou. V případech, kdy to bylo nutné, bylo přikročeno k ústupkům na úkor jednoho či druhého systému, aby bylo možné vyhovět v přijatelné míře požadavkům plynoucím z obou z nich.⁷⁵ Stejně tak lze hovořit i o koexistenci obou těchto náboženství v rámci uzavřených společenských jednotek rodově-kmenového uspořádání, kdy např. v rámci jednoho fisu v některých případech nekonfliktně koexistovaly domy muslimského i katolického vyznání. Jindy naopak docházelo i k vyostřeným konfliktům, které stály na bázi náboženské netolerance. V porovnání se situací v okolních oblastech byla obecně vzato náboženská identita v horách o něco méně zdůrazňována a dávána najevo.⁷⁶

Co se týká samotných náboženských představitelů, tyto pravidlům kánonu

⁷⁴ CLAYER, Nathalie. *Në fillimet e nacionalizmit shqiptar*. Str. 60

⁷⁵ Příkladem může být rituál stvrzení pokrevního bratrství (alb. vëllamëri), jehož institucionalizovaná forma u katolických kmenů běžně mohl zahrnovat pozření krve toho druhého ve sklenici alkoholu (rakije), zatímco u těch muslimských toto z náboženských důvodů možné nebylo. Rituál tak byl adaptován a probíhal jiným způsobem.

⁷⁶ CLAYER, Nathalie. *Në fillimet e nacionalizmit shqiptar*. Str. 60

nepodléhali, a v jedné z jeho kapitol⁷⁷ jsou explicitně definována jejich práva a povinnosti ve vztahu ke kmenovému uspořádání a společnosti.⁷⁸

2.5.1 Křesťanství

Patrně nejvýraznějším vnějším prvkem, který se dokázal etablovat přímo bok po boku kmenovému uspořádání a byl široce přijímán samotnými horaly, byla přítomnost a autorita katolických kněží, vysílaných do těchto oblastí v rámci misijní činnosti. Prim v tomto ohledu hrála činnost františkánského řádu, který postupem času již během středověku na území dnešní Albánie posiloval svoji pozici a přebíral některé kláštery a oblasti působení od postupně mizícího řádu benediktínů.⁷⁹ V roce 1593 vznikla františkánská Epirská provincie (*Provincia Epirotica*), která zanikla roku 1832 a později se činnost františkánů rozšířila i do dalších částí dnešního území země. Nízké stavy kněží a jejich nedostačující činnost v některých oblastech nahrávaly oslabení vlivu křesťanství a naopak šíření islámu.⁸⁰ Hlavně v oblastech dostatečně vzdálených centřům osmanské administrativy se pak vyskytovali i takzvaní kryptokřesťané (alb. *laramanët*), kteří sami sebe deklarovali jako muslimy, přičemž se ale nadále účastnili mší, uzavírali církevní sňatky a celkově nepřestávali praktikovat a vyznávat zásady křesťanského vyznání.⁸¹

⁷⁷ Řeč je v tomto případě o Gjeçoviho zápisu

⁷⁸ SADIKU, Mirjona. *A Tradition of Honor, Hospitality and Blood Feuds: Exploring the Kanun Customary Law in Contemporary Albania*. Str. 96

⁷⁹ MIHAČEVIĆ, Lovro. *Nëpër Shqipëri*. Str. 74

⁸⁰ Například v Pultské diecézi se v roce 1634 vyskytovali v přepočtu pouze 2 kněží na cca 20000 věřících.

⁸¹ BARTL, Peter. *Shqiptarët, nga mesjeta deri në ditët tona*. Tirana: Instituti i dialogut & komunikimit, 2008. Str. 61

V severoalbánských kmenových oblastech vzniklo od 17. století celkem 26 františkánských far,⁸² stejně tak bylo postaveno značné množství kostelů. Roku 1906 pak vznikla Albánská františkánská provincie (*Provincia françeskanë shqiptare*) s centrem ve Škodře (Shkodër). Fary, kostely a kláštery v různé míře zůstávaly aktivní až do počátku časů perzekucí, zákazu náboženských projevů a ničení církevních památek ze strany komunistického režimu v druhé polovině 20. století, který vůči náboženským projevům zaujal nekompromisní postoj.

Některé části kánunu, obzvláště ty týkající se polygamie a krevní msty, byly v příkrém rozporu se zásadami křesťanské víry, která pro určitou část horalů také hrála významnou roli z hlediska jejich sebeurčení a vnímání vlastní identity. Snaha místních obyvatel balancovat mezi těmito systémy místy vedla k polovičatému dodržování určených pravidel⁸³ nebo i ke konfliktům či přímo násilí, které nebylo kmenovým právem institucionalizováno.⁸⁴

2.5.2 Islám

Dalším aspektem pronikání osmanského vlivu na území dnešní Albánie a okolí byl příchod islámu a cílená islamizace jako taková. Její výrazný postup na území dnešní severní Albánie lze datovat do období druhé poloviny 17. století, přičemž jí byla zasažena hlavně města a obecně nížinné, dobře dostupné

⁸² Nejstarší z nich v oblasti Kir měla být založena s příchodem františkánských misionářů v roce 1636.

⁸³ E. Durham zdokumentovala řadu případů, kdy byly křesťanské zvyklosti a instituce horaly účelově ohýbány a modifikovány.

⁸⁴ Takovou situaci ilustruje konkrétní případ, popisovaný Lovro Mihačevićem v zápiscích z jeho cest, kdy byli 2 katoličtí mniši zavražděni rodinou ženy, kterou předtím optikou kmenového práva zostudili (byla druhou, neprávoplatnou manželkou katolíka, kterému mniši důrazně doporučili se polygamního svazku vzdát).

oblasti.⁸⁵ Samotných motivací pro konvertování k islámu bylo vícero druhů. Mohlo se jednat o snahu vyhnout se placení některých daní, které se nemuslimské populace specificky týkaly, stejně tak svoji roli mohla hrát i skutečnost, že přijetí islámu jednotlivci otevřelo možnosti karierního postupu v rámci osmanských struktur. Přijetí muslimského vyznání v širší míře v určitých případech následovalo nevydařená povstání albánské katolické populace.⁸⁶ Po jejich zažehnání bylo od místní populace vyžadováno, aby odešla, případně aby se podřídila a konvertovala, což ve strachu z možných následných represí mnohdy učinila.

Hlavně v posledních desetiletích osmanské nadvlády islamizace výrazněji zasáhla i kmenové oblasti, například mezi roky 1878 a 1912 k islámu konvertovala část kmenů Gruda, Kastrat, Suma a některých dalších, jež náležely k oblasti Malësia e Vogël.⁸⁷ Pádným důvodem pro konverzi k islámu mohla v některých případech být i samotná omezení, která na místní obyvatelstvo padala z titulu zásad diktovaných křesťanským vyznáním. Např. v případě, kdy muži byli společenskými imperativy samotné kmenové společnosti tlačeni k plození potomků mužského pohlaví, a pakliže se takového potomka s jednou ženou zplodit nepodařilo, kvůli omezením plynoucím z rámce křesťanských zvyklostí neměli možnost se z manželského svazku vyvázat a vzít si ženu jinou, se kterou by tohoto cíle mohlo být možné dosáhnout.⁸⁸

⁸⁵ BARTL, Peter. *Shqiptarët, nga mesjeta deri në ditët tona*. Str. 58

⁸⁶ Příkladem může být povstání albánské katolické populace za Velké turecké války v roce 1689, které bylo spojeno s průnikem rakouské armády až do hloubi Balkánského poloostrova.

⁸⁷ CLAYER, Nathalie. *Në fillimet e nacionalizmit shqiptar*. Str. 60

⁸⁸ COON, Carlton S. *The Mountains of Giants*. Str. 25

2.6 Další vývoj

Kmenová společnost na severu Albánie byla poslední a nejdéle přežívajícím rodově-kmenovým uspořádáním na evropském kontinentě – výrazně narušit její fungování se podařilo až po 2. světové válce. V dobách komunismu se režimu podařilo toto prostředí hlouběji podchytit a staré pořádky vycházející z kmenového práva výrazně potlačit a rozložit. Populace mimo jiné neměla možnost se volně stěhovat, což bylo způsobeno zákony, které zakazovaly jejich svévolnou mobilitu mezi jednotlivými kraji v rámci země. Ty se změnily až v rámci velkých reforem spojených s pádem komunistického režimu, a významné množství obyvatel (primárně patřících k mladším demografickým vrstvám) využilo nových příležitostí a odstěhovalo se z horských oblastí pryč do nížin a velkých měst (hlavně do metropole Tirany)⁸⁹ nebo do zahraničí. K tomu byli motivováni hlavně ekonomickými důvody, svázanými s náročnými životními podmínkami panujícími ve venkovských oblastech. Značné množství horských vesnic tak v 90. letech ztratilo významný podíl svých obyvatel.⁹⁰

Některé fenomény týkající se severoalbánské kmenové společnosti přetrvávají až dodnes – konkrétně se to týká hlavně krevní msty. Po pádu komunistického režimu, který vyvíjel značnou snahu původní zvyky potlačit, znovu vypluly na povrch některé staré spory, a v Albánii i Kosovu byly zdokumentovány případy rodin, které je řeší dle pravidel tradičního zvykového práva.⁹¹ Stejně tak se mezi lokální populací stále drží povědomí o vlastním kmenovém původu, z něž vycházejí některá dnešní albánská příjmení, a ve venkovských oblastech je

⁸⁹ Instituti i Statistikës. *Migration in Albania / Migracioni në Shqipëri*. Tiranë: INSTAT, 2004. http://www.instat.gov.al/media/169428/migracioni_n_shqiperi.pdf, datum přístupu 19. 4. 2017

⁹⁰ Fenomén výrazné vnitřní migrace v 90. letech, směřující z venkova do větších center a měst, se netýkal pouze severu země, ale celého jejího území.

⁹¹ ELSIE, Robert. *Historical Dictionary of Kosovo*. Londýn: Scarecrow Press, 2010. Str. 44

mnohdy do jisté míry stále brána na zřetel i stará sociální hierarchie. Do dnešních dnů je v rámci albánské populace možné naleznout i tzv. panny z přísahy⁹² (viz 2. 4. 3, sekce b).

⁹² ELSIE, Robert. *Tribes of Albania*. Str. 328

3 Pohled cizinců na severoalbánské horské kmeny

3.1 Obecná charakteristika výprav

3.1.1 Okolnosti výprav

Pro formování pohledu zmiňovaných cestovatelů na kmenovou společnost, její fungování a fenomény s ní spojené byly samozřejmě podstatné i samotné hmotné okolnosti jejich výprav. Z tohoto důvodu je zde nejprve nastíněno krátké shrnutí podmínek, za jakých byly výpravy běžně podnikány.

Jak už bylo zmíněno v historické části této práce, pro vymezenou oblast byla charakteristická její nedostupnost, která se přímo podepsala i na charakteru cestování. Putování po horských stezkách, které byly v dané oblasti jedinými spojnici jednotlivých horských údolí a osídlení, bylo fyzicky i časově náročné. Prostředky, které takové cestování usnadňovaly, byla hospodářská zvířata (většinou muly a koně), která byla schopna se v daném terénu efektivně pohybovat a byla (a do dnešních dní stále jsou) hojně využívána pro přepravu nákladu, zavazadel a jiného vybavení. V případech, kdy bylo nutné překonat tok horských řek a potoků, které byly vzhledem ke krajinnému rázu oblasti hlavně v jarních měsících často rozvodněné, bylo nezdárců využíváno služeb místních vorařů či častěji převozníků, kteří pro překonávání vodních toků používali specifické metody.⁹³

Pro zdolávání horských komunikací byla stejně tak klíčová i role místních průvodců. Těmi byli často (jako například v případě E. Durham a F. Nopcsi) nejenom samotní příslušníci horských kmenů, kteří v rámci svých zvyklostí

⁹³ Vor byl většinou řízen dvěma nebo více muži, kteří se zcela vysvěčení a obepnutí nafouknutými ovčími nebo kozími kůžemi ponořili do vody spolu s ním, drželi jej a usměrňovali jeho pohyb pláváním. Viz MIHAČEVIĆ, L. *Něpër Shqipëri*. Str. 12; DURHAM, E. *High Albania*. Str. 194

doprovod cizince považovali za svoji povinnost, ale zároveň navíc i jiné osoby, převážně albánského původu nebo albánsky mluvící, které z vymezené oblasti (resp. oblasti, kterou daný cestovatel procházel) přímo nepocházely. Někteří cestovatelé přítomnost průvodce explicitně nezmiňují, ale s ohledem na okolnosti je na místě se domnívat, že v rámci jejich výprav přítomen byl. Zmiňovaní průvodci většinou ovládali cizí jazyk, a fungovali tak zároveň jako překladatelé. Většina cestovatelů, o kterých je v rámci této práce řeč, se albánsky naučili pouze velmi málo či vůbec. Na místě tak může být jistá pochybnost, na kolik mohla role těchto překladatelů ovlivnit výslednou informaci, kterou cestovatelé získali a na které dále stavěli svůj dojem nebo samotné zápisky. Někteří ze zde probíraných autorů takového zprostředkování považovali minimálně za překážku, které je lépe se vyvarovat, a mluvit albánsky se tedy raději sami naučili.⁹⁴

Dalším faktorem, který se na realizaci výprav fyzicky podepisoval, byla nedosažitelnost běžné zdravotní péče. Vzhledem k její naprosto minimální dostupnosti či spíše nedostupnosti mohla v některých případech i (z dnešního pohledu) marginální zranění výrazně ovlivnit, případně zhatit plánovanou cestu.⁹⁵ Horské vesnice pochopitelně nedisponovaly žádnou formou dedikovaného zdravotnického zařízení, a ošetřování tak spadalo plně do rukou místních felčarů a léčitelů, jejichž metody mohly být cizincem pocházejícím z tehdy technologicky vyspělejších evropských států považovány za primitivní.⁹⁶ Vzácně se pak objevovali osmanští (vojenští) lékaři, případně místní obyvatelé, kteří získali lékařskou zkušenost mimo tyto oblasti.⁹⁷

⁹⁴ NOPCSA, Franz. *Udhëtimet nëpër Ballkan*. Tirana: Plejad, 2007. Str. 134

⁹⁵ DURHAM, E. High Albania, str. 213

⁹⁶ Jako příklad lze uvést zákrok v podobě trepanace lebky, která měla údajně zabraňovat krvácení do mozku (sic - DURHAM, E. High Albania, str. 95).

⁹⁷ DURHAM, E. High Albania, str. 93

Co se týká vlastní obživy cestovatelů během jejich výprav, ta závisela na více různých zdrojích. Jednak stála na jejich vlastních zásobách, které s sebou vezli, dále pak v méně izolovaných oblastech využívali i zájezdní hostince (takzvaný *han*). Ty poskytovaly základní podmínky pro bezpečné přespání a nabrání sil. Za druhé je ale třeba zmínit záležitost daleko podstatnější, totiž že s ohledem na institucionalizovanou pohostinnost bylo ve vymezené oblasti možné spoléhat na samotné obyvatele, kteří cizincům běžně poskytovali stravu, přístřeší, i další asistenci. V tomto bodě je také důležité znovu zdůraznit již zmíněnou ochranu, kterou lokální obyvatelstvo skrze kmenové právo návštěvníkům daných oblastí běžně poskytovalo, a viditelně se tak dalo na ni v naprosté většině případů spoléhat.⁹⁸ Silnou motivací pro místní obyvatelstvo byl princip osobní cti, která by v případě ublížení hostovi byla tvrdě pošlapána.⁹⁹

Na příkladu E. Durham i F. Nopcsi je dále možné sledovat, že cestovatele od výprav do dané oblasti odrazovaly jak zastupitelské úřady jejich domovského státu v rámci Osmanské říše, tak i místní administrativa, která případně vůbec nemusela být ochotná oficiálně svolit k tomu, aby do dané oblasti mohli vstoupit. Je tedy možné říct, že docházelo k případům, kdy taková výprava byla podniknuta bez oficiálního svolení pro vstup ze strany osmanských úřadů.¹⁰⁰ Ty se pak takové výpravy pokoušely sabotovat a ztěžovat i v jejich průběhu, v některých případech i skrze bajraktary jednotlivých kmenů, kterým za

⁹⁸ Ojedinele se objevovaly i výjimky. Viz sekce 3. 2. 4. a)

⁹⁹ „Horalé snadněji prominou zabítí vlastního syna, než hosta, kterého vzali pod svoji ochranu. Ten, jež by se za něj nepomstil, by byl považován za člověka nižší kategorie.“ HECQUARD, Hyacinte. *Historia dhe përkrahimi i Shqipërisë së Epërme ose i Gegërisë*. Plejad, Tirana, 2008, str. 337

¹⁰⁰ „Škoderský vali se vůči mně po obdržení mého zakódovaného dopisu zachoval chladně, a zakázal mi po Albánii cestovat. Poté, co jsem informoval konzula Krale, ..., tak mě pozval k sobě, a řekl mi: 'Na toto existuje pouze jediná odpověď, bez ohledu na udělený zákaz: již dnes strávíte noc u Škodry a započnete svoji cestu'. Jak se řeklo, tak se také stalo.“ NOPCSA, F. *Udhëtime nëpër Ballkan*. Str. 134

úspěšně realizovanou asistenci takového charakteru byly slíbeny různé výhody nebo hmotná odměna.¹⁰¹

V rámci určitého nastínění a shrnutí okolností výprav je třeba uvést, že se odehrávaly v různých obdobích. Většina cestovatelů skrze zde zmiňované oblasti procházela v prvních desetiletích 20. století (resp. v jeho prvních 30 letech).¹⁰² To nemělo vliv na fyzické okolnosti podniknutých cest, které se prakticky nezměnily až do počátku výstavby moderní infrastruktury za Zoguovy éry. Časové rozdíly se nicméně projevily ve vnímání a reflexi vnějších vztahů těchto kmenů. Na přelomu století byla otevřena toho času již těžko zanedbatelná otázka národního sebeurčení albánského etnika, jejíhož vývoje se kmeny aktivně účastnily, a zmínky o jejich aktivitách v této souvislosti se tedy objevovaly i ve zmiňovaných dílech. Naproti tomu například H. Hecquard, který tyto oblasti navštěvoval v 50. letech 19. století, se zmiňuje „pouze“ o bojích jednotlivých kmenů mezi sebou, případně o konfliktech s osmanskou mocí. Ty ale ještě nenesly zmiňovaný raně národnostní podtext, a byly většinou založeny na určité náboženské nesnášenlivosti horské katolické a ostatní (muslimské) komunity.¹⁰³

¹⁰¹ NOPCSA, Franz. *Fiset e Malësisë së Shqipërisë veriore dhe e drejta zakonore e tyre*. Str. 35

¹⁰² V případě E. Durham, F. Nopsci i W. Peacocka platí, že většina vlastního materiálu, týkajícího se severoalbánských kmenů, jimi byla sesbírána od roku 1900 do roku 1915. C. S. Coon své cesty za daným účelem podnikl ve 20. letech, L. Mihačević v 90. letech 19. století, zatímco H. Hecquard oblastmi procházel již v 50. letech 19. století.

¹⁰³ Jako příklad je možné použít autorem zmiňované konflikty mezi osmanskými autoritami a obyvateli oblasti Mirdita. Mirditský bajrak Spaç měl ve zvyku blokovat provoz na hlavní cestě, směřující skrze oblast do Prizrenu. Dělo se tak s cílem si na osmanské vládě vymoci své požadavky (konkrétně v tomto případě dodávky obilí). HECQUARD, H. *Historia dhe përshkrimi i Shqipërisë së Epërme ose i Gegërisë*. Str. 212

3.1.2 Osobní historie cestovatelů a jejich incentiva

Pro bližší objasnění okolností výprav je třeba zmínit i motivaci a stručnou osobní historii autorů, kteří je podnikali. Na základě těchto parametrů je možné je obecně rozdělit do dvou hlavních skupin. První skupina zahrnuje ty, jež byli s oblastí spojeni skrze svůj vlastní profesní zájem, druhá pak ty ostatní, u kterých tomu tak primárně nebylo.

Do první ze dvou skupin cestovatelů spadá většina autorů, jejichž zápiskům je v této práci věnována pozornost. Tito své výpravy podnikali přímo v rámci svého širšího profesního zájmu svázaného s touto oblastí, který mohl být spjat s různorodými specializacemi. V případě Franze Nopcsi se jednalo přímo o zkoumání kultury, dějin a zvyků albánské populace,¹⁰⁴ Carlton S. Coon severoalbánské horaly zkoumal primárně optikou fyzické antropologie a eugeniky, cesty Lovro Mihačeviče naproti tomu byly ovlivněny a do určité míry jistě i motivovány jeho zapojením v rámci františkánského řádu, který byl v dané oblasti vedoucím křesťanskou entitou a vlivem. Někteří cestovatelé, jakým byl například Hyacinthe Hecquard nebo Wadham Peacock, pak byli v oblasti profesně zainteresováni coby úředníci zastupující jiné státy.¹⁰⁵

Druhá skupina cestovatelů pak zahrnuje ty z nich, jež ke zkoumání a průzkumu této oblasti nevedla jejich původní profesní dráha. Mezi nimi coby patrně nejvýznamnější osobnost figuruje Mary Edith Durham, hlavně s ohledem na šíři svého díla i odkaz a dojem, který zanechala v rámci albánského prostředí.

¹⁰⁴ F. Nopcsa během svého života vydal minimálně 54 publikací na bázi se zde zmíněných i dalších témat, týkajících se Albánců či oblastí jimi obývaných. ELSIE, Robert. *The Viennese Scholar Who Almost Became King of Albania: Baron Franz Nopcsa and His Contribution to Albanian Studies*. East European Quarterly, vol. 33, no. 3. Str. 327-345.

¹⁰⁵ Jak v případě H. Hecquarda, tak i W. Peackocka platí, že jejich klíčové cesty proběhly až v době, kdy již tuto funkci nevykonávali.

Ten vycházel i z jejího dlouhodobého postoje vůči albánské otázce, jež zdůrazňoval křivdy a nespravedlnost, se kterými se albánské etnikum potýkalo ze strany vnějších elementů.¹⁰⁶ Další cestovatelkou, kterou je možné zařadit do této kategorie, je Noëlle Roger (pravým jménem Hélène Pittard-Dufour), která sama svojí původní profesí byla spisovatelkou románů a novinářkou,¹⁰⁷ a k vytvoření svých cestopisů týkajících se území obývaných Albánci se propracovala skrze angažmá svého manžela.¹⁰⁸ Podobně jako E. Durham ve svém díle podtrhuje nespravedlivá rozhodnutí velmocí vůči albánskému etniku a těžkost jeho údělu, tématu samotné společnosti existující v severoalbánských horách se ve svém díle ale věnuje podstatně méně obsáhle.

Je třeba říci, že zde nastíněná kategorizace cestovatelů se přímo neprojevuje v rozsahu a obsahu jejich zaznamenaného svědectví. Jinak řečeno, neexistuje kauzalita mezi kategorií, do které cestovatel spadá, a tím, jak komplexní či méně komplexní bylo v jeho případě pojetí tématu, nebo o kolik rozsáhlejší bylo jeho dílo. Pro příklad se můžeme podívat na dílo E. Durham a N. Roger. Ani jedna z autorek nebyla k tomuto tématu přímo vedena svojí původní profesí, rozdíl v jejich reflexi daného tématu je ale značný minimálně po stránce jeho rozsahu.

¹⁰⁶ „Přimlouvala bych se za spravedlnost pro tento lid, jež je jedním z nejstarších a nyní i nejnešťastnějších v Evropě.”... ”Nedovolme, aby se z nich stala lidská oběť, pomocí které uchlácholíme své nepřátele nebo si usmíříme své spojence.” DURHAM, Edith: *Albania and the Albanians: Selected Articles and Letters, 1903-1944*. Londýn: The Centre for Albanian Studies, 2001. Str. 193

¹⁰⁷ ROGER, Noëlle. *Nepër udhët e Shqipërisë*. Str. 13

¹⁰⁸ Eugène Pittard byl švýcarský antropolog profesně aktivní na území Balkánu. Byl jednou z osob, jež se zasadily o vznik albánského Červeného kříže a v roce 1921 byl jmenován čestným albánským konzulem ve Švýcarsku.

3.2 Přístup autorů ke zpracování tématu

Pro úplnost je vhodné zmínit i konkrétní rysy přístupů, které autoři ke zpracování daného tématu zaujímali. Autoři většiny děl, jež tato práce v určité formě analyzuje, vůči jimi pozorovaným fenoménům nezastávají vyhraněně etnocentrické stanovisko. Jinými slovy v jejich díle není patrná snaha určitým způsobem hodnotit způsob života a místní zvyklosti, ale spíše co nejbarvitější formou vystihnout místní realie a případně i zmínit jejich hlubší historický kontext. Co se týká formy jednotlivých publikací, ze kterých je v této práci čerpáno, vyjma díla H. Hecquarda, C. S. Coona a historické práce F. Nopcsi se jedná o díla, která jsou psána cestopisnou formou. Obecně vzato převažuje popisný a komparativní přístup, cestovatelé většinou různorodé poznatky v této oblasti kompaktně neanalyzovali ani se je příliš nepokoušeli klást do širších souvislostí, pakliže je řeč o synergii jednotlivých vlivů sociálních, náboženských a ekonomických.

Výraznou výjimku v tomto bodě tvoří několik prvních kapitol knihy *Mountains of Giants* od Carltona S. Coona. V této své práci, která se severoalbánskou kmenovou společností zabývá primárně z hlediska antropologického měření místních obyvatel, zároveň poměrně obširným a shrnujícím způsobem popisuje a následně se místy i pokouší analyzovat širší okolnosti života v horách z hlediska socioekonomického a kulturního, což jeho přístup odlišuje od většiny ostatních zde zmiňovaných cestovatelů. Coon například představuje tezi, že některé jednotlivé socioekonomické a kulturní fenomény spjaté s existencí a fungováním lokální populace jeden druhý navzájem do určité míry vyvažují. Má se konkrétně jednat o vysokou porodnost (přelidnění hor množstvím lidí, které oblast nedokáže fyzicky uživit), jejíž systémovou

protiváhou má být výrazné množství úmrtí způsobené konflikty na bázi krevní msty.¹⁰⁹

Určitou formu kontextuálního komentáře, většinou založeného na historických okolnostech, ve svých zápiscích poskytuje také E. Durham, která v knize *High Albania* průběžně vkládá vsuvky věnující se politické a mocenské situaci v oblasti i aktuálním reakcím a postojům horských kmenů ve vztahu k ní.¹¹⁰ V díle všech rozebíraných autorů také své místo zaujímají nejrozumnější pověry, vyprávění a zážitky, které místní obyvatelé předávali návštěvníkům dané oblasti, a které tak dokreslují faktické poznatky z terénu, na kterých tyto práce prakticky stojí.

3.3 Pohled cestovatelů na severoalbánské horské kmeny

Pro vykreslení pohledu cestovatelů na dané téma je vhodné vylíčit i některé základní konkrétní přístupy či názory, které autoři sdíleli nebo ve kterých se naopak odlišovali. Nejprve je podstatné zmínit, že klíčovým spojujícím prvkem, který protíná výraznou část zde analyzovaných děl, je určitá forma hmatatelné sympatie k severoalbánské kmenové populaci. Zdá se, že tato sympatie se pak primárně odvíjí od několika konkrétních zvyklostí (za všechny jmenujme typickou pohostinnost) a neméně pak i od pozice této populace, která dlouhodobě byla vystavena mocenskému a kulturnímu tlaku osmanské administrativy. V souvislosti s ní se objevují například motivy lítosti nad

¹⁰⁹ COON, Carlton S. *The Mountains of Giants*. Str. 21

¹¹⁰ DURHAM, Edith. *High Albania*. Str. 106

bídnými podmínkami, do které je tato společnost chtě nechtě uvržena,¹¹¹ nebo obdiv nad štedrostí místních lidí.¹¹²

Jak již bylo výše zmíněno, v zápiscích některých cestovatelů se objevuje i přesvědčení, že místní populaci (případně i Albáncům jako etniku v širším slova smyslu) je opakovaně křivděno.¹¹³ To je míněno ve vztahu k jejímu právu na sebeurčení a samostatnost, a týká se to těch autorů, jejichž práce pocházejí z období po přelomu 20. století. Svoji roli, co se jejich sympatií týče, patrně tedy hrála i nepřiliš pevná pozice albánského etnika a v té době se formujícího albánského národa, který po dlouho dobu nenacházel oporu ani z rámce struktur Osmanské říše, ani z vnějšku. Bojovná povaha a trvajících izolace¹¹⁴ severoalbánské kmenové společnosti, která jí do velké míry umožňovala si uchovávat své zvyklosti a identitu, je cestovateli přijímána i jako její nutná obrana a efektivní způsob, jak čelit okolnostem. Nároky a pozice severoalbánských kmenů navíc v očích cestovatelů mohly nacházet oporu i v dalších bodech. Konkrétně je třeba zmínit hlavně domněnku přijímanou některými z nich, že místní populace má přímou vazbu na starověké balkánské (ilyrské) obyvatelstvo.¹¹⁵ Je třeba ovšem zmínit obecný trend patrný u daných

¹¹¹ „Plani má jen málo orné půdy, a musí tak suroviny nakupovat jinde. Několik mužů a mnoho žen se v dlouhých řadách táhlo na děsivě náročný dvoudenní pochod do Gusinje, ..., jen proto, že tam kukuřice byla o něco levnější. Na zpáteční cestu těch nebožáků, zápasících se zátěží kolem 30 kg, se nedalo dívat. Provázky, na kterých zátěž nesou, se nezdálo, že se nezlomí, ale přímou do ramen. Kukuřice vydrží týden a cestu je pak třeba zopakovat. Je malý zázrak, že se tento prací zlomený lid odhodlal žadonit u Mocností, aby jimi byla vynucena stavba železnice do Škodry.” DURHAM, E. *High Albania*, str. 117

¹¹² „Silný dojem ve mně zanechala jedna epizodka, která se odehrála v údolí Cem. ... V jednom z domů jsem požádal o sklenici vody, místo toho jsem ale od pána domu dostal celou mísu podmásli, kterou jsem vypil až do poslední kapky. ... Když z dlouhé cesty dorazil jeho vyčerpaný bratr, a zjistil že jsem vše vypil já, nebyl nahněvaný, jak by si jeden mohl pomyslet, ale byl naopak rád a ulevilo se mu, že jsem přišel dříve, než on. Jeho rodina tak totiž byla zbavena ostudy plynoucí z toho, že by hosty nechala odejít, aniž by jim nabídla něco k snědku.” NOPCSA, F. *Udhëtime nëpër Ballkan*. Str. 135; dále také MIHAČEVIĆ, L. *Nëpër Shqipëri*. Str. 8

¹¹³ PEACOCK, Wadham. *Albania, the foundling state of Europe*. Str. 176

¹¹⁴ MENZIES, Sutherland. *Turkey old and new: Historical, geographical and statistical*. Str. 354-355

¹¹⁵ Tamtéž, str. 181 a 202, dále také DURHAM, Edith: *Albania and the Albanians: Selected Articles and Letters*. Str. 193; MIHAČEVIĆ, L. *Nëpër Shqipëri*. Str. 84; HECQUARD, H. *Historia dhe përshkrimi i Shqipërisë së Epërme ose i Gegërisë*. Str. 15

autorů, že taková sympatie z jejich strany nevedla k přikrášlování a cenzuře jevů, které dané společnosti navenek u příslušného publika zcela logicky nemohly vytvářet dobré jméno.¹¹⁶

Určité formě analýzy v některých rozebíraných dílech podléhá i vlastní chování místního obyvatelstva. Obecnými rysy chování místních obyvatel (nebo i Albánců jako takových), které jim bývají cizinci přisuzovány, jsou kromě již zmiňované pohostinnosti například i hrdinské tendence,¹¹⁷ dodržování daného slova¹¹⁸ nebo vznětlivost pro malichernosti.¹¹⁹ Širší analýzu mentality místních obyvatel je možné nalézt v díle Franze Nopsci, který na dané území v letech 1907 - 1912 podnikl několik cest, a chování a povahu Albánců (převážně právě těch, žijících v horách v rámci kmenové společnosti) široce typizuje a zobecňuje.¹²⁰ Tomuto tématu ve své studii severoalbánských kmenů věnoval celou jednu kapitolu,¹²¹ ve které kromě svých vlastních zkušeností krátce prezentuje i výpovědi některých dalších cizích návštěvníků kmenových oblastí. Dva odstavce jsou tomuto tématu přímo věnovány i v díle L. Mihačeviče.¹²² Zmínky o chování místních obyvatel se jinak objevují spíše ve formě konkrétních osobních zážitků spojených s konkrétními osobami, se kterými se autoři dostávali do styku.

¹¹⁶ Jako příklad je možné uvést zápisky z návštěvy E. Durham na území kmene Nikaj, který je v nich označován mimo jiné jako „nechvalně známý svojí zlodějskou povahou“ a „neznalý jiných pravidel, než svých vlastních primitivních instinktů“ (viz DURHAM, E. *High Albania*, str. 196). Na druhou stranu, například publikace H. Hecquarda negativně vyznívajících zmínek tohoto druhu obsahuje minimum.

¹¹⁷ MIHAČEVIĆ, Lovro. *Nëpër Shqipëri*. Str. 108

¹¹⁸ HECQUARD, Hyacinthe. *Historia dhe përshkrimi i Shqipërisë së Epërme ose i Gegërisë*. Str. 305

¹¹⁹ NOPCSA, Franz. *Fiset e Malësisë së Shqipërisë veriore dhe e drejta zakonore e tyre*.

¹²⁰ Zároveň jsou v této jeho analýze pro příklad citováni i další badatelé a cestovatelé, kteří se na toto téma předtím nějakým způsobem vyjádřili.

¹²¹ NOPCSA, F. *Fiset e Malësisë së Shqipërisë veriore dhe e drejta zakonore e tyre*. Str. 30 - 53; PEACOCK, W. *Albania, the foundling state of Europe*. Str. 121

¹²² MIHAČEVIĆ, Lovro. *Nëpër Shqipëri*. Str. 100

Pro další analýzu je zde v nadcházejících kapitolách nastíněno několik podstatných okruhů, o kterých cestovatelé referovali. Vybrány jsou na základě důležitosti jejich role v rámci celku albánské kmenové společnosti, i na základě četnosti jejich reprezentace ve zde rozebíraných dílech.

3.3.1 Běžný život v horách

Tématu každodenního života v horách a jeho praktických okolností se do určité míry dotýkají všichni rozebíraní autoři. Děje se tak zcela logicky s ohledem na fakt, že jejich díla mají až na výjimky výrazně cestopisný charakter.¹²³ Zmínkám cestovatelů neunikají kromě zásadních okolností (např. charakter krajiny a z toho vycházející specifika) ani drobné eventuality a výjevy z běžného života domácností i jednotlivců.

Je nutné podotknout, že výrazně vyniká dílo E. Durham, které je z daného hlediska zdaleka nejrozsáhlejší. Durham zachází do velkých detailů, což jen umocňuje i tak znatelnou hodnotu jejího příspěvku. Za tu je primárně možné považovat komplexní vykreslení praktického fungování severoalbánské kmenové společnosti v prvních letech 20. století v prakticky celém jejím územním rozsahu.¹²⁴ Je nutné také zdůraznit přínos jejího díla plynoucí z toho, že se autorka pravidelně věnuje i zdánlivě nedůležitým událostem, které ale ukazují jinými opomenuté či zkrátka z praktických důvodů vůbec

¹²³ Jak už bylo podotknuto v předchozí části této práce, například Nopcsova publikace *Fiset e Malësisë së Shqipërisë veriore dhe e drejta zakonore e tyre* má charakter a ambice spíše odborného rázu. To samé se ovšem nedá tvrdit o jeho druhé knize, o níž je zde referováno (*Udhëtime nëpër Shqipëri*). Ta je naopak takřka čistě cestopisného (či autobiografického) charakteru.

¹²⁴ Někteří autoři podotýkají, že ani tak E. Durham nedávala dostatečný důraz na některé prvky fungování takové společnosti - např. záležitosti ekonomické, a ty týkající se rodinných vztahů. Viz např. DOJA, Albert. *Customary Laws, Folk Culture, and Social Lifeworlds: Albanian Studies in Critical Perspective*. Str. 186

nezachycené elementy života dané populace.¹²⁵ Svoji nepopiratelnou roli sehrává i vizuální stránka jejího díla, tedy množství a charakter jejích fotografií a kreseb, na kterých je zachycena místní architektura, účesy, nástroje, zbraně, tetování i mnohá další lokální specifika. Z ostatních zde zmiňovaných autorů je svým rozsahem v tomto smyslu srovnatelný pouze příspěvek F. Nopcsi, který taktéž během svých cest na fotografiích zachytil významné množství vzácných záběrů lidí, přírody i (dnes mnohdy již zmizelých) budov.¹²⁶

Podstatnou roli v kontextu zmiňovaných prací bezpochyby hrají i hmotné okolnosti existence kmenové společnosti - ty jsou cestovateli považovány za nesnadné,¹²⁷ i s ohledem na dlouhodobou politickou i ekonomickou situaci. Co

Obrázek 4 - Překračování toku v údolí řeky Drin, které bylo zatopeno v souvislosti se stavbou hydroelektráren v Komanu a Fierzë. Fotografie zároveň zachycuje i specifické metody, které místní lidé používali. (Edith Durham)

¹²⁵ Autorka zachytila například pohřeb čerstvě narozeného dítěte, a způsob, jakým se se situací místní lidé (primárně jeho rodiče) vyrovnávali. Viz DURHAM, Edith. *High Albania*. Str. 129 - 130

¹²⁶ Cestovatelům se mnohdy podařilo zachytit jevy či věci, které vlivem pozdějšího vývoje událostí v oblasti zmizely. Na jejich fotografiích a kresbách je tak možné vidět například řeku Drin před výstavbou velkých přehrad na jejím toku, či některé kostely a kláštery, které byly za vlády komunistického režimu srovnány se zemí. <http://www.albanianphotography.net/nopcsa/>; <http://www.albanianphotography.net/durham/>. Datum přístupu: 18. 6. 2017

¹²⁷ MIHAČEVIĆ, L. *Nëpër Shqipëri*. Str. 8; DURHAM, E. *High Albania*. Str. 117

se týká právě movitých statků a ekonomiky dané oblasti, do největšího detailu zachází práce C. S. Coona, která zachycuje stav na konci 20. let 20. století. V jedné z prvních kapitol jsou popsány nejenom nástroje, technologie a výrobní techniky nejrůznějších obchodních artiklů, ale mimo jiné dokonce i rozvrstvení různých druhů profesí na vybraných kmenových území, některé obchodní stezky, techniky šití látek nebo stravovací návyky místních obyvatel.¹²⁸ Obsah a tematický rozptyl jeho práce tak sahá za hranice jejího hlavního směřování a účelu, kterému je věnována většina jejího rozsahu. Zmínky týkající se těchto okolností v pracích ostatních autorů jsou pouze občasné, a nejsou koncentrovány v jediné dedikované kapitole nebo sekci.

3.3.2 Náboženství

Jak již bylo uvedeno v kapitole 2. 5. 1., pro severoalbánské horaly hrálo v rámci celku jejich identity podstatnou roli i náboženství. To se týkalo hlavně horalů hlásících se ke křesťanství, které je pro danou oblast původnější nežli islám. Je na místě se domnívat, že důvodem tohoto silného symbolického přimknutí se ke křesťanství (tedy původní konfesi) byl tlak nově příchozího islámského vlivů, přineseného skrze osmanskou expanzi.

Právě to, že se jednalo o přimknutí pouze symbolické, je předmětem poznámek několika autorů, a týkat se tato teze měla i horalů muslimského vyznání. Minimálně E. Durham a W. Peacock se shodují na tom, že náboženství pro Albánce žijící v dané oblasti (ale ne nutně pouze pro ně) hraje roli druhotnou¹²⁹ nebo symbolickou,¹³⁰ v porovnání s rolí jejich vlastních zvyklostí, vázaných

¹²⁸ COON, Carlton S. *Mountains of Giants*. Str. 11 - 21

¹²⁹ PEACOCK, Wadham. *Albania, the founding state of Europe*. Str. 210

¹³⁰ DURHAM, Edith. *High Albania*. Str. 152

převážně na kmenové právo.¹³¹ Neochoty řídit se důsledně křesťanskými zásadami se ve svém díle dotýká i F. Nopcsa, který zmiňuje řadu příkladů, kdy horalé dávali najevo svoji příslušnost k víře, ale zároveň nebyli s to dodržovat konkrétní pravidla s ní spjatá.¹³² Vlastní výklad křesťanských zásad a rozvolněná vazba ně byla v krajních případech reflektována i násilnou formou.¹³³ Odrážela se i v běžném praktikování zvyků, které křesťanská přikázání zdaleka obcházely nebo dokonce vůbec nerespektovaly.¹³⁴ V jisté opozici proti těmto vyjádřením pak potenciálně stojí svědectví H. Hecquarda z 50. let 19. století, v jehož rámci o horalech mluví zcela obecně jako o lidech „úzce spjatých s vírou“, kteří ji řádně praktikují a na nátlak kněze málokdy nedojde ke smíření v případě konfliktu.¹³⁵ V souvislosti s rolí náboženství skrze optiku cizinců stojí za zmínku i teze C. S. Coona, podle které se tlak specifického charakteru fungování severoalbánské kmenové společnosti projevil i v trendu přechodu populace k islámu, jehož pravidla do daleko významnější míry (byť stále ne zcela) konvergovala s ekonomickými potřebami běžné místní rodiny.¹³⁶

V souvislosti s náboženským přesvědčením místních lidí je možné najít i odvážnější teze, které pro výše zmíněné tendence hledají jiná vysvětlení. Jako vedoucí příklad v tomto bodě konkrétně může sloužit tvrzení E. Durham, která

¹³¹ ŠUFFLAY, Milan. *Die Kirchezustände im vortürkischen Albanien*. Mnichov, 1916. Str. 2

¹³² „V Thethu jsem mnohokrát viděl, jak muži v neděli sice opravdu vyrazili do kostela, ale už nevstoupili dovnitř. Natáhli se před jeho budovou v nějakém stínu a přicházeli tak vlastně jenom proto, aby s knězem po mši vyřídili nějakou záležitost, nebo aby si promluvili“. NOPCSA, F. Udhëtime nëpër Ballkan.

¹³³ „Na celé Škoderské vrchovině (Malësia e Shkodrës) se okradení, ale dokonce ani vražda muslima nepovažuje za hřích - ba naopak, takové činy jsou považovány za bohubilé. NOPCSA, Franz. *Fiset e Malësisë së Shqipërisë veriore dhe e drejta zakonore e tyre*. Str. 60

¹³⁴ „Nikaj ... prodává své dcery muslimům z kmene Gashi. Muslimové za křesťanskou dívku zaplatí 30 napoleonů, a přijímají i ty slepé a ošklivé. Dívky jsou často svázané a předány násilím. Občas prchají, čímž bývá započata krevní msta. DURHAM, Edith. *High Albania*, Str. 208

¹³⁵ Zůstává otázkou, nakolik v tomto případě hraje roli časový rozdíl mezi cestami H. Hecquarda a ostatních cestovatelů. HECQUARD, Hyacinthe. *Historia dhe përshkrimi i Shqipërisë së Epërme ose i Gegërisë*. Str. 342 - 343

¹³⁶ COON, Carlton S. *The Mountains of Giants*. Str. 25

vyjadřuje myšlenku, že role náboženství je do určité míry suplována právě skrze kmenové zvyky. Tvrdí doslova, že krevní msta je „obětinou duši mrtvého muže“. Ze strany místních obyvatel by tedy mělo být považováno za relevantní, že taková duše nenajde klidu, dokud nebude prolita krev druhé strany.¹³⁷

Z tohoto ohledu je na závěr vhodné zmínit i to, že význam pro cizí cestovatele v oblasti měla i samotná přítomnost náboženských představitelů (respektive primárně křesťanských kněží). Měli tak možnost vyslechnout i jejich názory a zkušenosti s životem v těchto krajích, které dále potenciálně pomáhaly formovat jejich vlastní pohled.

3.3.3 Zvyklosti

Vzhledem k tomu, jak hluboký vliv mělo a jak výraznou roli zastávalo zvykové právo v rámci života kmenové společnosti, se prakticky všichni zde zmiňovaní cestovatelé ve svém díle dotkli alespoň některých charakteristických zvyklostí, regulí nebo rituálů, které byly danou populací ve vymezené oblasti praktikovány. Zároveň se autoři nevyhýbali ani jejich bližšímu popsání, ani zmínkám o jejich praktické podobě a roli v rámci společnosti.

Když přihlédneme k faktu, v jakých konturách bývají jednotlivé zvyky a rituály ze strany vybraných cizích pozorovatelů popsány, lze s jistotou tvrdit, že severoalbánská kmenová společnost při bližším zkoumání nezanechávala v očích cizinců dojem bezvládného, chaotického celku. Naopak, v souladu s reálným stavem¹³⁸ zanechávala dojem existence vcelku jasně

¹³⁷ DURHAM, Edith. *Some Tribal Origins, Laws and Customs in the Balkans*. Str. 162

¹³⁸ TRNAVCI, Genc. *The Interaction of Customary Law with the Modern Rule of Law in Albania and Kosova. The Rule of Law in Comparative Perspective*. Str. 215

strukturovaných jednotek, které i přes určitou míru diverzity pravidel svého fungování a zvyklostí měly svůj jasně stanovený vnitřní řád. Stejně tak z těchto dojmů potenciálně vyplývá, jak moc svojí rolí regule kmenového zákoníku převyšovaly veškeré další systémy pravidel a civilizační vlivy, kterým do jisté míry tato společnost také podléhala.¹³⁹ Důvodem této faktické hegemonie kmenového práva, resp. jejím podhoubím ovšem může být to, že jiné systémy pravidel zkrátka nebyly schopné v daném prostředí nabýt dostatečné autority, která by jim garantovala silnější pozici. Některé zaznamenané zkušenosti cizích cestovatelů také ukazují, jakému sociálnímu tlaku bývali vystaveni členové společnosti, kteří váhali ve vztahu k plnění stanovených pravidel.¹⁴⁰

Kromě krevní msty, která je níže analyzována coby charakteristický, reprezentativní příklad, neunikaly pozornosti daných autorů samozřejmě ani další zvyklosti, se kterými se setkávali. Pohled na některé z nich je zde taktéž rozebrán.

3.3.3.1 Krevní msta

Krevní msta je fenoménem, kterému je v literatuře, z níž tato práce primárně vychází, věnováno kontinuálně značné množství prostoru a jedná o patrně obecně nejdiskutovanější a nejtypičtější jev, týkající se severoalbánské kmenové společnosti vůbec. Dá se říci i to, že s ohledem na četnost a rozsah její reprezentace v odborné i neodborné literatuře byla a je krevní msta pro vnější svět (míněno vně kmenových oblastí) zároveň jevem, který patrně nejvíce ze všech vyvolává určitou fascinaci.¹⁴¹ Autoři pro ilustraci jejích

¹³⁹ Až na výjimky, viz. H. Hecquard, sekce 3.2.2.

¹⁴⁰ DURHAM, Edith. *High Albania*. Str. 112

¹⁴¹ ELSIE, Robert. *Albanian Literature - A Short History*. Londýn: I. B. Tauris, 2005. Str. 175.

pravidel a praktických následků často využívají konkrétní příběhy a případy, se kterými se sami setkali. Ty svojí různorodostí¹⁴² často potvrzují místopisné (resp. na jednotlivé kmeny vázané) rozdíly ve výkladech kmenového práva, resp. to, jak se některé zvyklosti na lokální bázi vymykaly jeho Gječovioho zápisu.¹⁴³ Ukazují tak širší mozaiku tohoto fenoménu, která by v případě výkladu vycházejícího pouze ze zachovaného zápisu kánunu nemohla být složena. Podobně lze ale hovořit i v případě dalších zvyklostí, které měly řadu variací, a zápis jediné jejich varianty je tak nemohl řádně reprezentovat.¹⁴⁴

Co se týká cestovatelů zmiňovaných v této práci, je možné nalézt vícero důvodů pro kladení důrazu na tuto zvyklost z jejich strany. Jako jeden z nejpodstatnějších se jeví to, že právní postavení krevní msty je v porovnání s právním systémem jiných tehdejších evropských států, odkud cestovatelé pocházeli, velmi výrazně odlišné. Skrze etnocentrickou optiku se jeho fungování může zdát jako barbarské. Jak již bylo zmíněno, cestovatelé na severoalbánské horské kmeny takto v principu nenahlíželi. I přesto se lze domnívat, že dojem, který tento fenomén v příchozích pozorovatelích zanechal právě v kontrastu vůči právním systémům v jejich domovských zemích, fungoval jako implicitní motivace k jeho zvýrazňování. Fakticky se však jako podstatnější zdá skutečnost, že krevní msta opravdu měla reálné, dalekosáhlé fyzické dopady na kmenovou společnost samotnou. Hlavně pak s ohledem na to, jak silnou pozici zastávalo kmenové právo a jak často, hluboce,¹⁴⁵

¹⁴² NOPCSA, Franz. *Fiset e Malësisë së Shqipërisë veriore dhe e drejta zakonore e tyre*. Str. 293

¹⁴³ „Některé kmeny nyní odpovědnost za krev omezují pouze na reálného viníka (Mirdita) nebo jeho domácnost (Shala). ... (onen muž z Shaly) by nerad měl povinnost dítě usmrtit, ale 'pokud zákon ukládá zabít někoho ze stejné domácnosti, a vrah nezanechal jiné mužské příbuzné než děti, je to nutné. Je to politováníhodné, ale taková jsou pravidla' “. DURHAM, Edith. *High Albania*. Str. 111 – 112

¹⁴⁴ Tamtéž, str. 27 a 31

¹⁴⁵ „Za žádnou cenu nebylo nikde ve vesnici možné najít nějakého muže. Všichni byli ukrytí ve svých domech, protože mezi rody probíhala krevní msta. Coby průvodkyně nám byla dána k dispozici dvanáctiletá dívka, kvůli všem vraždám a krvi, která byla v těch dnech prolita.“ MIHAČEVIĆ, Lovro. *Nëpër Shqipëri*. Str. 29

dlouhodobě¹⁴⁶ a opakovaně spory v jejím rámci zasahovaly život místních rodin.

Jako konkrétní indicie, která nepřímo podporuje tato tvrzení, může sloužit například i procentuální podíl mužů zesnulých násilnou cestou, z nichž přibližně polovina měla přijít o život právě vlivem pravidel krevní msty.¹⁴⁷ Dle výzkumu F. Nopsci, ve kterém vycházel z dat sesbíraných v letech 1894 - 1905, se tento podíl ve zmíněném časovém úseku pohyboval v závislosti na konkrétním kmeni od 5,5 do 42,3 procent. Vzhledem k tomu, že severoalbánská kmenová společnost byla na mužích systémově silně závislá, i s ohledem na to, že se krevní msta mohla v závislosti na výkladu kmenového práva týkat dokonce i dětí mužského pohlaví, musel její dopad být nezanedbatelný. Už samotná realizace sběru takových dat za daným účelem ale zároveň může sloužit jako určitá forma svědectví o hlubokém zájmu o tento fenomén ze strany některých cizinců.

Nezanedbatelný je ovšem také fakt, že krevní msta byla optikou kmenového práva považována za jediný spolehlivý způsob očistění osobní cti,¹⁴⁸ na které místní obyvatelstvo výrazně lpělo.¹⁴⁹ Z tohoto důvodu bylo tedy přirozené, že cesty zmíněných autorů provázely takřka neustále události spojené právě s krevní mstou. To v návaznosti (v rámci podávání adekvátního svědectví o místních podmínkách) také muselo vést k častým zmínkám o ní v jejich

¹⁴⁶ „Mluvílo se jenom o krvi. Sousedův dům byl ve sporu o ni už 15 let.“ DURHAM, E. *High Albania*, str. 170, dále také např. HECQUARD, H. *Historia dhe përshkrimi i Shqipërisë së Epërme ose i Gegërisë*. Str. 340

¹⁴⁷ NOPCSA, Franz. *Beitrag zur Statistik der Morde in Nordalbanien*. in: *Mitteilungen der kais. königl. Geographischen Gesellschaft*. Vídeň, 1907. Str. 429 - 437

¹⁴⁸ „Urážka na cti nemůže být zažehnána hmotnou formou, nýbrž pouze prolitím krve či velkorysým odpuštěním (zprostředkovaným dobrými přáteli)“. GJEÇOVI, Shtjefën. *Kanuni i Lek Dukagjinit*. § 598

¹⁴⁹ „(Severoalbánští horalé) pociťují menší bolest vlivem ztráty blízkého člověka, než vlivem újmy na cti, kterou by způsobilo ponechání takové ztráty bez postihu. Ještě než vůbec začnou oplakávat oběť, už uvažují nad pomstou.“ HECQUARD, H. *Historia dhe përshkrimi i Shqipërisë së Epërme ose i Gegërisë*. Str. 336; dále také MIHAČEVIĆ, L. *Nëpër Shqipëri*. Str. 95

zápiscích. V neposlední řadě je třeba znovu podotknout, že se tento fenomén netýkal pouze jednotlivců a jednotlivých rodin v moderním rozsahu, ale i celých rozvětvených rodů, což jen dále umocňovalo jeho vliv na společnost jako celek.

Sjednocujícím prvkem jednotlivých prací je v souvislosti s tímto fenoménem právě uznání jeho vlivu, a četnost zmínek o něm. L. Mihačević krevní mstu označuje za „samozřejmost, se kterou se albánské děti rodí“,¹⁵⁰ W. Peacock se navzdory její pevné pozici ještě v roce 1914¹⁵¹ domníval, že nová monarchie se již bude schopna postarat o její odstranění.¹⁵² E. Durham ji pak vykresluje jako element, který byl jednoznačně určující pro klima života v oblasti.¹⁵³

Nedá se ovšem říci, že by širší kmenového práva (resp. jeho podstatných částí) byla cestovateli redukována pouze a jenom na krevní mstu, a že by se tedy věnovali pouze jí.

3.3.3.2 Rodina

Pojetí rodiny v tomto prostředí a tedy i zvyklostem, které se jejího fungování týkaly, se do jisté míry věnovala značná část zde zmíněných autorů (obzvláště těch, kteří se tématem zabývali v delším časovém rozpětí). Několikastránková pojednání C. S. Coona, L. Mihačeviče a F. Nopsci nabízejí dohromady komplexní výpověď o majetkových poměrech rodů, vnitřních vztazích jejich

¹⁵⁰ MIHAČEVIĆ, L. *Nëpër Shqipëri*. Str. 104

¹⁵¹ Řeč je o krátkém období existence albánského státu (dědičného knížectví), v jehož čele stál princ Wilhelm Wied. K jeho faktickému konci došlo po propuknutí 1. světové války a Wiedově útěku do zahraničí. Jak ji bylo zmíněno v sekci 2.3, krevní msta nebyla úplně vymýcena ani tvrdou politikou komunistického režimu v druhé polovině 20. století. Viz ELEZI, Ismet. *Murders for blood feuds and revenge in Albania*. Str. 55

¹⁵² PEACOCK, Wadham. *Albania, the foundling state of Europe*. Str. 219

¹⁵³ „Nejvýznamnější veličinou severní Albánie je krevní msta, která je opravdu dávným mechanismem očištění (cti) pomocí prolití krve. Je rozšířena skrz na skrz celou oblast. Vše ostatní je jí podřízeno.“ DURHAM, E. *High Albania*. Str. 31

členů, jejich struktuře i rituálech, které se na jejich existenci vážou.¹⁵⁴ Autoři se shodují ohledně rozvětvenosti rodů, stejně tak jako ohledně jejich značného rozsahu, a obecně se objevují i zmínky o typické podobě životního prostoru místní rodiny, způsobu obživy, stravování i jejího vedení.¹⁵⁵ V případě W. Peacocka a N. Roger nelze mluvit o výrazném zachycení tohoto tématu – práce těchto dvou autorů se zdají být pojaty příliš obecně, resp. se otázce kmenové společnosti věnují pouze částí svého rozsahu a v mnoha ohledech látku nezpracovávají do hloubky. H. Hecquard se záležitosti ve své knize dotýká v kapitole o zvycích, kde jsou ovšem zmínky o rodinném životě a jeho okolnostech rozesety v různých bodech.

Pakliže odečteme zmíněná díla, kde je o rodině referováno spíše systémově nebo takřka vůbec, je vhodné opět podotknout, že podstatnou roli pro vykreslení reálných okolností rodinného života hrají praktické návštěvy a setkávání se s lokální populací přímo v terénu. V tomto ohledu je opět třeba zdůraznit roli díla E. Durham, která v knize *High Albania* popisuje vztahy jednotlivých členů dané rodiny nebo jejich konkrétní životní podmínky.¹⁵⁶ V případě díla F. Nopcsi je pak jako specifickou záležitost třeba vyzdvihnout to, že se autorovi na bázi ústně předávané tradice podařilo sestavit celé rodokmeny (nebo alespoň jejich části), které mapují genealogii jednotlivých kmenů a tím pádem z nich vyplývá i historie jednotlivých rodin, které byly jejich součástí.¹⁵⁷ Stejně tak jsou součástí jeho díla i data o počtu domů, nacházejících se v oblasti toho kterého kmene, z různých let. Ta Nopcsa nasbíral z díla několika dalších autorů, kteří se k těmto informacím dostali, a

¹⁵⁴ NOPCSA, F. *Udhëtime nëpër Ballkan*. Str. 257 - 261; COON, C. S. *The Mountains of Giants*. Str. 22 - 29; MIHAČEVIĆ, L. *Nëpër Shqipëri*. Str. 90 - 92

¹⁵⁵ To se opět týká patriarchálního charakteru severoalbánské kmenové společnosti, který již byl výše zmíněn.

¹⁵⁶ Viz např. DURHAM, Edith. *High Albania*. Str. 148

¹⁵⁷ Viz. například rodokmen kmene Dardha - NOPCSA, Franz. *Fiset e Malësisë së Shqipërisë veriore dhe e drejta zakonore e tyre*. Str. 229

jeho dílo tak má do určité míry i hodnotu demografickou. I tímto způsobem tedy jeho dílo otevřelo další možnosti zkoumání kmenové populace a jejího vývoje.

Statistika e Shalës është kjo:
Shtëpi:

Hahn	Hecquard	Gerstner	Pisko	Shtajnmec	Skëmatizmi	Seiner
360	270	335	495	498	498	469

Obrázek 5 - Příklad jedné z tabulek, ve kterých F. Nopcsa shromáždil údaje o počtu domů v dané kmenové oblasti, pocházející od různých autorů (v tomto případě se tabulka týká kmene Shala).

3.3.3.3 Pohostinnost

Jak již bylo nastíněno, v rámci kultury a zvyků severoalbánských kmenů byl host ctěnou a uznávanou entitou, a pravidla poskytnutí pohostinnosti byla pevně včleněna do kmenového práva. Tato obecná premisa, pramenící z něj, se samozřejmě prakticky odrážela i ve zkušenostech a svědectví zahraničních návštěvníků. Ti využívali možnosti vycházející z rámce institucionalizované pohostinnosti a okolnosti s ní spojené jimi byly většinou viděny v pozitivním světle a velebeny,¹⁵⁸ přičemž tomu tak bylo z více pohnutek.

Kromě hmotných důvodů, které již byly zmíněny výše, je třeba ještě zdůraznit, že svoji roli pro zanechaný dojem nehrálo pouze samotné fyzické pohoštění, které většinou bývalo značného rozsahu.¹⁵⁹ Při pohledu na širší kontext pohostinnosti v rámci severoalbánské kmenové společnosti zjistíme, že jeho

¹⁵⁸ „Albánská pohostinnost je skálopevná.“ DURHAM, E. *High Albania*. Str. 72; dále také MIHAČEVIĆ, L. *Nëpër Shqipëri*. Str. 91; NOPCSA, F. *Udhëtime nëpër Ballkan*. Str. 135

¹⁵⁹ „Kmeny nic nedělají polovičatě. Jejich pohostinnost je nepochopitelně štědrá.“ DURHAM, E. *High Albania*. Str. 215; Tamtéž, str. 240; NOPCSA, F. *Udhëtime nëpër Ballkan*. Str. 208

poskytnutí se ze strany místních obyvatel většinou pojilo i s omezením kvality vlastního života. Toto je obzvláště důležité vzhledem k tomu, že drtivá většina populace žila v poměrně nuzných podmínkách,¹⁶⁰ které sotva dovolovaly její vlastní obživu.¹⁶¹ Tato okolnost dodávala poskytnutí pohoštění punc určité osobní oběti odevzdané ve prospěch hosta. S tím se pojí i další možný důvod pro určitou glorifikaci této pohostinnosti - to, jak výrazně byl host i v dalších ohledech hostitelem upřednostňován před vlastními blízkými a vlastním životem.¹⁶²

Pro doplnění je vhodné zmínit, že v rámci káunu je pohostinnosti věnováno 38 bodů,¹⁶³ a druhy vztahu mezi hostem a hostitelem lze v zásadě rozdělit na 3 různé kategorie.¹⁶⁴ První z nich jsou ti, kteří se skrývají z důvodu na ně uvalené krevní msty. Do druhé kategorie spadají náhodní návštěvníci, které k ochraně a podpoře ze strany hostitele opravňuje už samotný fakt, že vstoupili do jeho domu. Třetí kategorií je pak host, který získá *besu* od rodiny, s níž je ve sporu o krev, a ta je tím pádem nucena jej chránit.

Cestovatelé, o kterých je řeč v této práci, z logiky věci spadají výlučně do druhé z vyjmenovaných kategorií. Jak obecně vyplývá z výše prezentovaných okolností (viz i sekce 3.1.1. a 2.4.3.3), pro poskytnutí pohostinnosti obvykle neexistovaly překážky ani ve velmi složitých situacích, což bylo způsobeno výsadním postavením cti v rámci kmenového práva. Osobní čest byla pevně

¹⁶⁰ COON, C. S. *The Mountains of Giants*. Str. 21

¹⁶¹ TARIFA, Fatos. *Of Time, Honor and Memory: Oral Law in Albania*. Oral Tradition č. 23, 2008. Str. 3 - 14

¹⁶² Tamtéž; HECQUARD, H. *Historia dhe përkrimi i Shqipërisë së Epërme ose i Gegërisë*. Str. 305

¹⁶³ Opět je referováno k Gjeçoviho zápisu káunu. Dále také SADIKU, Mirjona. *A Tradition of Honor, Hospitality and Blood Feuds: Exploring the Kanun Customary Law in Contemporary Albania*, Balkan Social Science Review, červen 2014, č. 3. Str. 105

¹⁶⁴ COZZI, Ernesto. *La Vendetta del Sangue nelle Montagne dell' Alta Albania*, Bd. 5, H. 3., 1910. Str. 654 - 687

vázána i na dodržování pravidel této instituce, jejíž spolehlivost tím byla posílena. Výjimky nicméně se ovšem i tak (vzácně) objevovaly (viz sekce 3. 4. 1).

3.3.3.4 Postavení žen

Postavení ženy v rámci severoalbánské kmenové společnosti nebylo rovnoprávné s postavením muže – osoby mužského pohlaví byly v jejím rámci společensky zvýhodňovány. Cestovatelé tuto okolnost ve svých dílech reflektují a všímají si nejrůznějších fenoménů, které jsou s patriarchální povahou společnosti spojeny. Kromě jasné vedoucí role muže v rámci rodu a domácnosti¹⁶⁵ tak jejich oku neuniká ani polygamie, specifická mužská privilegia (např. právo kouřit či nosit zbraň), instituce dědičnosti majetku výhradně po mužské linii nebo plná svrchovanost nad životem partnerky a dalších žen v rodině.¹⁶⁶ Úděl ženy je E. Durham ilustrován jako těžký, s ohledem na to, kolik práce byla žena běžně nucena v domácnosti vykonávat¹⁶⁷, i s ohledem na to, jak brzo byly dívky zapojovány do pracovního procesu a jak ledabylé bylo zacházení rodičů s dětmi ženského pohlaví. Tyto faktory měly způsobovat i celkovou vyšší úmrtnost žen.¹⁶⁸ H. Hecquard ovšem poměrně protichůdně mluví o velkém respektu vůči ženám ze strany mužů, případně i jejich autoritě nad nimi, a potvrzuje dále jejich nedotknutelnou roli v rámci sporů vzešlých z krevní msty (kterou muži mohou využívat pro vlastní

¹⁶⁵ DURHAM, E. *High Albania*. Str. 157, HECQUARD, H. *Historia dhe përshkrimi i Shqipërisë së Epërme ose i Gegërisë*. Str. 305

¹⁶⁶ Tamtéž, str. 265; MIHAČEVIĆ, L. *Nëpër Shqipëri*. Str. 91

¹⁶⁷ „Ženská práce v takových domácnostech je extrémně těžká. Sotva kdy mají ženy pár minut volného času, snad jenom když spí. Nosí dřevo na zátok a všechnu vodu; na cestě k prameni a zpět s těžkým sudem na zádech, připevněným vlněnými provázky za ramena, navíc ještě bez přestání předou nebo pletou.“ DURHAM, Edith. *High Albania*. Str. 65

¹⁶⁸ DURHAM, Edith. *High Albania*. Str. 125

ochranu – ať už v rámci dané besy, či nikoliv).¹⁶⁹ V každém případě v dílech daných autorů i přes mnohdy drasticky rozdílné podmínky, za jakých bylo s ženami zacházeno, ani v tomto bodě není patrná tendence takové chování soudit či hodnotit.

S otázkou role pohlaví v rámci severoalbánské kmenové společnosti se pojí i existence tzv. pan z přísahy (alb. *burrnesha* nebo *virgjinesha*). Jak již bylo zmíněno v první části této práce, jedná se o ženy, které se z různých pohnutek (mezi nimi vyhnutí se sňatku či vymření mužského pokolení v rodině) rozhodly stát muži, a tím i nabyly příslušných práv a privilegií.¹⁷⁰ Vzhledem k výraznému charakteru této zvyklosti, která je typická pro prostředí albánské a některé další oblasti západního Balkánu¹⁷¹ je s podivem, že kromě zápisků E. Durham, F. Nopsce a C. S. Coona tomuto fenoménu v ostatních pracích není věnován takřka žádný prostor. Může to ovšem být zároveň i důkazem toho, že výskyt osob, kterých se tento fenomén týkal, byl poměrně vzácný.

3.3.3.5 Ostatní zvyklosti

Značná pozornost je věnována i dalším specifickým zvykům, které mohou a nemusejí vycházet z regulí severoalbánského kmenového práva. Často se v pracích zmíněných badatelů vyskytují zmínky, reference a popisy týkající se pokrevního bratrství (*vëllamëri*), instituce kmotra (*kumbar*), pohřbů, nebo svateb a dalších zvyků. Všechny tyto zvyklosti na sebe vázaly místně specifické rituály, jejichž podoba byla touto formou většinou badatelů zaznamenána - znovu tomu tak bylo skrze jejich praktické zkušenosti v dané

¹⁶⁹ HECQUARD, Hyacinthe. *Historia dhe përshkrimi i Shqipërisë së Epërme ose i Gegërisë*. Str. 306

¹⁷⁰ DURHAM, Edith. *High Albania*. Str. 36 - 38, 57

¹⁷¹ Zvyklost se v minulosti vyskytovala i na území Bosny a Dalmácie. ELSIE, Robert. *Historical Dictionary of Albania*. Londýn: Scarecrow Press, 2010. Str. 435

oblasti. Z nich vyplývá, že rozdíly v praktikování různých rituálů nemusely být založeny jen místopisně, ale například i na bázi víry, ke které se daná osoba hlásila. Příkladem může být instituce pokrevního bratrství, v jejímž případě se všichni autoři o ní referující shodují v jejích základních principech (požití kapky krve druhé osoby, samotné či v jiné substanci). Ukazují nicméně některé rozdíly v jejím praktikování. Katolická populace do rituálu například zapojuje i silný alkohol (rakiji, tedy destilát), který by muslimská populace běžně pít neměla.¹⁷²

Někteří zde rozebíraní autoři ve svých dílech neopomíjejí ani další výrazné elementy místní kultury, kterým věnují značný prostor. Dva příklady tohoto přístupu se nacházejí v díle L. Mihačeviče a H. Hecquarda. První jmenovaný autor ve své knize na takřka 30 stranách zachycuje přehled severoalbánských (gegských) písní,¹⁷³ získaný od Zefa Jubaniho.¹⁷⁴ L. Mihačević pak v posledních kapitolách své knihy vykresluje nejenom krátký přehled albánské literatury jako takové, ale zároveň prezentuje seznam abecedně seřazených lidových přísloví¹⁷⁵ pocházející ze severoalbánského prostředí.¹⁷⁶

¹⁷² Viz MIHAČEVIĆ, L. *Nëpër Shqipëri*. Str. 112; DURHAM, E. *High Albania*. Str. 24

¹⁷³ HECQUARD, Hyacinthe. *Historia dhe përshkrimi i Shqipërisë së Epërme ose i Gegërisë*. Str. 433 - 460

¹⁷⁴ Zef Jubani byl albánským básníkem a spisovatelem, který se zabýval folklorem a H. Hecquarda po určitou dobu na jeho cestách doprovázel coby překladatel. Písně publikované Hecquardem byly částečně nasbírány i během jejich společných cest, a v roce 1871 Jubani vydal jejich kompletní sbírku nazvanou *Raccolta di canti popolari e rapsodie di poemi albanesi* (Sbírka albánských lidových písní a rapsodií). Ta byla vůbec prvním dílem týkajícím se folklóru, které bylo publikováno Albáncem z vlastního albánského území (Jubani pocházel ze Škodry). ELSIE, Robert. *Historical Dictionary of Albania*. Str. 217

¹⁷⁵ MIHAČEVIĆ, Lovro. *Nëpër Shqipëri*. Str. 130 - 135

¹⁷⁶ Ačkoliv to není explicitně řečeno, původ přísloví poměrně jasně vyplývá z jazyka, kterým jsou zapsána a jeho specifik (je jím gegský dialekt albánštiny).

3.4 Vztah k vnějšímu světu

Albánské horské kmeny vynikaly značnou mírou nezávislosti na okolním prostředí. Kontakt s ním však nebylo možné se zcela vyhnout, a to ani z hlediska ekonomického, politického, ani náboženského. Tyto vazby na okolní svět neunikaly ani pozornosti cizích návštěvníků, jejichž samotná přítomnost také koneckonců byla svého druhu specifickým kontaktem s vnějškem. Následující dva body se věnují jednak zkušenostem s přijímáním zahraničních hostů, a za druhé i tomu, jakým způsobem cizí cestovatelé vnímali vztah kmenů s dalšími vnějšími subjekty.

3.4.1 Vztah k hostům

Co se týká vztahu k cestovatelům ze strany místního obyvatelstva, samotné jejich zkušenosti byly v tomto ohledu v naprosté většině pozitivního (či alespoň bezproblémového) charakteru. To je zcela v souladu s charakterem lokální institucionalizované pohostinnosti, tak jak v této práci byla nastíněna výše. Ze zápisků cestovatelů vyplývá, že rodiny byly v drtivé většině případů zcela implicitně připraveny se o hosta kdykoliv postarat, aniž by od něj byla vyžadována jakákoliv kompenzace či aktivita. Pakliže mezi hostiteli a hostem docházelo k určitým střetům, většinou se jednalo o marginální případy založené na kulturních nebo osobních rozdílech, které negativně zasahovaly pouze do pohodlí hosta, aniž by byl vystaven nebezpečí.¹⁷⁷

¹⁷⁷ Příkladem může být situace, kdy byla E. Durham v časných ranních hodinách svými strachujícími se hostiteli několikrát probouzena, protože se dané rodině dle svých vlastních zvyklostí zdálo podezřelé, že již host ještě nevstal. Viz DURHAM, Edith. *High Albania*. Str. 76 - 77

Pro dokreslení celého obrazu je v tomto bodě ovšem nutné zmínit i případy, kdy z různých důvodů pravidla pohostinnosti aplikována nebyla, případně se vývoj událostí ubíral zcela opačným směrem, než jak by tomu bylo v běžném případě. Konkrétně řečeno, výjimečně docházelo i k situacím, kdy se cestovatelé ze strany místních obyvatel ocitli v přímém ohrožení života či existovalo riziko, že budou z nějakého důvodu zajati. Ačkoliv četnost výskytu takových situací byla poměrně zanedbatelná, jako modelový příklad je možné použít zkušenosti F. Nopcsi, který byl takto ohrožen minimálně ve 3 případech. Ve 2 z nich se přitom jednalo o zásahy zaviněné intervencí osmanských úřadu, resp. místního správce pobývajícího ve Škodře (tzv. *vali*),¹⁷⁸ který se různými způsoby snažil zamezit jeho putování v těchto oblastech. V jednom z těchto případů dokonce měla být plánována Nopcsova fyzická likvidace, když měl v roce 1907 být jeho vraždou pověřen tehdejší bajraktar z kmenové oblasti Shosh.¹⁷⁹ Ve třetím případě byl pak Nopcsa místními horaly takřka zastřelen, když skrze jednu z kmenových oblastí procházel ve společnosti osmanských četníků (takzvaných *zaptije*). Další cestovatele potkávaly problematické zkušenosti drobnějšího rázu - jejich povaha však nebyla dostatečně vážná na to, aby výrazným způsobem ovlivnila nebo přímo zhatila jejich výpravy.¹⁸⁰ Je podstatné říci, že ani případy takového ražení pozorovatelným způsobem neovlivňovaly celkový pohled cestovatelů na tuto otázku, vzhledem k tomu, jak výrazně přívětivá byla pozice, kterou vůči hostům místní lidé většinou zastávali.

¹⁷⁸ NOPCSA, Franz. *Udhëtime nëpër Ballkan*. Str. 182

¹⁷⁹ Tamtéž, str. 166

¹⁸⁰ DURHAM, Edith. *High Albania*. Str. 310

3.4.2 Vztahy s vnějším prostředím

Vztahy s okolní (jinou nežli kmenovou) společností a osmanskými autoritami jsou s různou četností taktéž předmětem zmínek všech zahrnutých autorů. Ruku v ruce s dlouhodobým geopolitickým postavením kmenů a kmenových území šel i jejich postoj vůči osmanské administrativě, a tento postoj pak byl obratem reflektován v obsahu i formě zápisků některých cizích návštěvníků. Patrně nejvýrazněji v tomto ohledu vynikají zápisky E. Durham, ve kterých se animozita místních obyvatel vůči strukturám Vysoké Porty plynule přelévá v její vlastní kritická vyjádření vůči ní.¹⁸¹ Zmínky cestovatelů odrážejí momentální politickou situaci a vývoj událostí, stejně tak tyto fenomény cestovatelé komentují. Jako zářný příklad lze v této souvislosti použít komentář F. Nopcsi, který například vysvětluje pohnutky povstání severoalbánských horalů proti mladoturecké vládě v roce 1911 a vykládá svá vlastní stanoviska k této otázce.¹⁸²

Dále je třeba zmínit, že takovéto komentáře se netýkají pouze interakcí s osmanskou mocí, ale i dalšími subjekty aktivními v regionu (toto samozřejmě závisí na období vytvoření daného díla, respektive období, kdy daný cestovatel oblast navštívil). Noëlle Roger například s lítostí zmiňuje uvržení horalů do hmotné nouze na přelomu let 1912 - 1913, kterou mělo způsobit vyvraždění jejich dobytka ze strany cizích armád, které do dané oblasti pronikaly během 1. Balkánské války.¹⁸³

¹⁸¹ „Jak mi bylo řečeno v oblasti Shala a Spodní Pulati, byly tak pojmenovány (Prokleté hory) proto, že skrze ně přišel Turek. Jiné trasy znějí pravděpodobněji, ale má důvěra se drží při místní tradici. Hořkou pravdou zůstává, že nad celým krajem stále visí prokletí tureckého vlivu.” DURHAM, E. *High Albania*, str. 120

¹⁸² NOPCSI, F. *Udhëtime nëpër Ballkan*. Str. 302 - 306

¹⁸³ „Ach! Ubozí lidé, jak těžký úděl přináší narodit se zde! Během války armády okupantů vybily všechno dobytek, a horalé tak postupně upadli do bídy.” ROGER, Noëlle. *Nepër udhët e Shqipërisë*. Str. 118

Cestovatelé vnímají i to, že kmenové prostředí bylo na okolí do určité míry závislé po ekonomické stránce. Toto je možné prakticky demonstrovat na roli tržišť, kde byla k dostání řada specifických obchodní artiklů, na kterých horalé lpěli nebo byly klíčové pro jejich vlastní existenci (např. sůl, káva, nebo farmářské nástroje ze železa).¹⁸⁴ Tržiště se zcela pochopitelně nacházela ve větších sídlech, která nebyla součástí kmenových území, a spadala tak pod přímou kontrolu osmanské vlády. V souvislosti s tím si C. S. Coon všímá vlivu širokých geopolitických změn v oblasti na ekonomický život některých kmenových území. Upozorňuje tak kupříkladu, že anexe kosovského území srbskými vojsky, resp. změna hranic jí způsobená,¹⁸⁵ odřízla část kmenových území¹⁸⁶ od trhu v kosovské Gjakově, která byla předtím v tomto směru nejbližší a tradičně nejfrekventovanější lokalitou.¹⁸⁷

¹⁸⁴ COON, Carlton S. *Mountains of Giants*, str. 19

¹⁸⁵ Tento jednostranný akt byl posléze stvrzen mocnostmi na Londýnské konferenci roku 1913, zmiňované dělení hranic tím bylo uznáno i z vnějšku.

¹⁸⁶ Jednalo se převážně o kmeny náležící do oblasti tzv. Gjakovské vrchoviny (Malësia e Gjakovës).

¹⁸⁷ „Předtím, než byla stanovena hranice mezi Albánií a Jugoslávií, byla cesta z Tropoji (Malësia e Gjakovës) velmi živě využívána. Nyní tyto výpravy podléhají zákazu a místní lidé jsou nuceni navštěvovat Kukës.” COON, Carlton S. *Mountains of Giants*. Str. 19

4 Závěr

Z prací vybraných autorů vyplývá, že jejich pohled na severoalbánské horské kmeny byl svojí povahou otevřený, nezatížený etnocentrickým přístupem či předsudky. **Hypotéza, vyřčená v úvodu této práce, tak byla potvrzena, právě s ohledem na přístup autorů k tématu a jeho zpracování.** Kmenová společnost jako taková v souladu s reálným stavem v cizincích zanechávala dojem jasně strukturovaného celku, který fungoval dle jasně stanovených (místopisně do určité míry různorodých) pravidel. Dále platí také, že ve značné části prací rozebíraných autorů (obzvláště těch, vzniklých po přelomu 19. a 20. století) lze sledovat sympatie vůči místní populaci. Ty pramení mimo jiné z jejího znevýhodněného geopolitického postavení, soudobého trendu velmocí nevěnovat větší pozornost albánské otázce jako takové a potenciálně i domnělého či reálného dávného původu místní albánské populace. Navzdory sympatiím se ale cestovatelé ve svých dílech, která jsou z velké části popisného charakteru, ve většině případů nezděrahnají nezaujatě referovat i o fenoménech, které dané společnosti v očích ostatního světa povětšinou nemohly vytvářet dobré jméno. Omezování se pouze na popisný přístup není stoprocentně platné u všech rozebíraných autorů a v některých pracích tak lze pozorovat i snahu získané poznatky analyzovat a klást do širších souvislostí, případně i vyvozovat další obecné závěry, které vysvětlují fungování některých sfér dané společnosti. Samotná povaha angažmá (profesního či nikoliv) těchto cizinců v dané oblasti se ukazuje jako faktor pro jejich dílo poměrně nedůležitý. Co se týká míry detailnosti zachycení vlastních zkušeností, ta je u autorů různá, a sahá od extrémní pečlivosti v popisování okolností, ke spíše povrchnímu popisu základních jevů a reálií. Některá díla a informace v nich poskytnuté jsou dále dokresleny i vizuálními materiály (kresbami, fotografiemi či vizualizacemi rodokmenů a tabulkami).

Co se týká interakce kmenů s okolním prostředím, je možné vidět, že nezůstávala mimo hledáček uvedených autorů; naopak, poznatky a poznámky s ní spjaté dále dokreslují celkový obraz oblasti a jejích obyvatel, který tyto práce zprostředkovávají. Významnou roli hrálo časové zasazení konkrétních výprav, na jehož základě pak logicky stálo i těžiště zájmu cestovatelů, když o těchto vnějších vztazích referovali. Časové zasazení naproti tomu nemělo vliv na fyzické možnosti autorů spojené s cestováním skrze kmenové oblasti, s ohledem na dlouhodobě zaostalou infrastrukturu a její pomalý rozvoj.

Z analýzy také vyplývá, že značným přínosem díla a pohledu zde rozebíraných autorů na dané téma je zachycení praktických manifestací místních zvyků a kmenového práva (jak již bylo výše řečeno, ty často vynikaly velkou mírou diverzity). Právě skrze jejich (často detailní) pohled a dílo je tak umožněno jejich zkoumání v širší míře, než jak by tomu bylo v případě referování pouze k jedinému kompletnímu vydanému zápisu kánunu. Tato připomínka se o to více týká zvyků, které v kánunu nejsou pojaty vůbec, a bez svědectví vybraných cestovatelů by patrně zcela upadly v zapomnění (samozřejmě s výjimkou těch, které se případně zachovaly až do dnešních dob). V případě krevní msty pak bližší zkoumání ukazuje, že časté zmínky o ní a její pozice obecně nejdiskutovanější místní zvyklosti nestojí na pouhé potenciální senzacechtivosti. Její zvýrazňování je spíše adekvátní reakcí na její silnou pozici a její značný vliv v rámci kmenové společnosti. Další výrazný fenomén, tedy institucionalizovaná pohostinnost, na které cesty autorů nezřídka závisely, je jimi veleben. Autoři se v různé míře věnují i ostatním zvyklostem a dalším dimenzím sociálního života v daných oblastech.

Další možnosti bádání v souvislosti s tímto tématem se výrazně vážou na ostatní primární literaturu zaměřenou stejně, jako ta využitá v této práci. Její

značná část je dnes stále zcela nedostupná či dostupná pouze omezeně, mohla by však poskytnout další prostor pro analýzu, případně by mohla po stránce faktografické přinést i některé nové (či velmi málo známé) informace, týkající se zde rozebíraných fenoménů. Stejně tak je otevřena například možnost realizace případové studie, která by zkoumala pohled cizích pozorovatelů na konkrétní vybraný kmen, jeho zvyky a popis jeho historie ze strany cizích pozorovatelů v průběhu časů.

5 Seznam použité literatury:

BARTL, Peter. *Shqiptarët, nga mesjeta deri në ditët tona*. Tirana: Instituti i dialogut & komunikimit, 2008. ISBN 978-99943-982-87.

CLAYER, Nathalie. *Në fillimet e nacionalizmit shqiptar*. Tirana: Përpjekja, 2009. ISBN 978-99943-02-53-1.

COON, Carlton S. *Mountains of Giants*.

COZZI, Ernesto. *La Vendetta del Sangue nelle Montagne dell' Alta Albania*. Bd. 5, H. 3., 1910.

DE WAAL, Clarissa, *Albania Today: A Portrait of Post-Communist Turbulence*. Londýn: I.B.Tauris & Co Ltd., 2005. ISBN 978-18504-385-95.

DOJA, Albert. *Customary Laws, Folk Culture, and Social Lifeworlds: Albanian Studies in Critical Perspective*. Albanian Studies in Critical Perspective. Bělehrad: Sluzbeni & Institute of Comparative Law, č. 2, 2011. Str. 183-199.

DURHAM, Edith. *High Albania*. Londýn: Edward Arnold, 1909.

DURHAM, Edith. *Some Tribal Origins, Laws and Customs of the Balkans*. Londýn: George Allen & Unwin, 1928.

DURHAM, Edith. *Albania and the Albanians: Selected Articles and Letters, 1903-1944*. Londýn: The Centre for Albanian Studies, 2001.

ELEZI, Ismet. *Murders for blood feuds and revenge in Albania*. Tirana: Albanian Center of Human Rights, 2000.

ELSIE, Robert. *Albanian Literature - A Short History*. Londýn: I. B. Tauris, 2005. ISBN 978-18451-103-14

ELSIE, Robert. *Historical Dictionary of Albania*. Londýn: Scarecrow Press, 2010. ISBN 978-08108-738-03

ELSIE, Robert. *Historical Dictionary of Kosovo*. Londýn: Scarecrow Press, 2010. ISBN 978-08108-748-31

ELSIE, Robert. *The Viennese Scholar Who Almost Became King of Albania: Baron Franz Nopcsa and His Contribution to Albanian Studies*. East European Quarterly, vol. 33, no. 3.

ELSIE, Robert. *Tribes of Albania*. Londýn: I. B. Tauris, 2015. ISBN 978-1-78453-401-1.

FISHER, Berndt. *Albanian Highland Tribal Society and Family Structure in the Process of Twentieth Century Transformation*. East European Quarterly, 33, č. 3, 1999.

GJEÇOVI, Shtjefën. *Kanuni i Lekë Dukagjinit*. New York: Gjonlekaj Publishing Company, 1989. ISBN 0-9622141-0-8.

HECQUARD, Hyacinthe. *Historie et Description de la haute Albanie ou Guégarie*. Paříž: Chez Arthus Bertrand, 1858.

HRADEČNÝ, Pavel, Ladislav HLADKÝ, Virgjil MONARI, František ŠÍSTEK a Pavla HRADEČNÁ. *Dějiny Albánie*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. Dějiny států. ISBN 978-80-7106-939-3.

KASTRATI, Qazim. *Some Sources on the Unwritten Law in Albania*. Man, Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, č. 55, 1955.

MARMULLAKU, Ramadan. *Albania and the Albanians*. Londýn: C. Hurst & Co Publishers Ltd., 1975.

MENZIES, Sutherland. *Turkey old and new: Historical, geographical and statistical*. Londýn: W. H. Allen & Co., 1883.

MIHAČEVIĆ, Lovro. *Nëpër Shqipëri*. Tirana: Enti Botues „Gjergj Fishta“, 2006. ISBN 99943-810-6-7

NOPCSA, Franz. *Beitrag zur Statistik der Morde in Nordalbanien. in: Mitteilungen der kais. königl. Viedeň: Geographischen Gesellschaft in Wien, 1907.*

NOPCSA, Franz. *Fiset e Malësisë së Shqipërisë veriore dhe e drejta zakonore e tyre*. Tirana: Qendra e studimeve albanologjike, 2013. ISBN 978-9928-110-35-0.

NOPCSA, Franz. *Udhëtimet nëpër Ballkan*. Tirana: Plejad, 2007. ISBN 978-99956-619-7-7

PEACOCK, Wadham. *Albania, the foundling state of Europe*. New York: D. Appleton & Company, 1914.

ROGER, Noëlle. *Nëpër udhët e Shqipërisë*. Tirana: Pegi, 2008.

SADIKU, Mirjona. *A Tradition of Honor, Hospitality and Blood Feuds: Exploring the Kanun Customary Law in Contemporary Albania*, Balkan Social Science Review, červen 2014, č. 3.

ŠUFFLAY, Milan. *Die Kirchezustände im vortürkischen Albanien*. Mnichov, 1916.

TARIFA, Fatos. *Of Time, Honor and Memory: Oral Law in Albania*. Oral Tradition č. 23, 2008.

TRNAVCI, Genc. *The Interaction of Customary Law with the Modern Rule of Law in Albania and Kosova*. The Rule of Law in Comparative Perspective, Springer Netherlands, 2010.

VULLNETARI, Julie, KING, Russell. *Remittances, Gender and Development: Albania's Society and Economy in Transition*. Londýn: I. B. Tauris, 2011. ISBN 978-18488-548-71.

ZOJZI, Rrok. *Mbi të drejtën kanunore të popullit shqiptar*. Buletin për shkencat shoqërore, č. 2. Tirana, 1956.

Instituti i Statistikës. Migration in Albania / Migracioni në Shqipëri [online]. Tirana: INSTAT, 2004- [cit.2017-4-19]. Dostupný z:
http://www.instat.gov.al/media/169428/migracioni_n_shqiperi.pdf

Robert Elsie – *oficiální stránka, webový archiv* [online]. [cit.2017-6-18]
<http://www.albanianphotography.net/nopcsa/>;
<http://www.albanianphotography.net/durham/>.

6 Seznam obrázků:

Obrázek 1 - Mapa kmenových oblastí z roku 1918 (F. Seiner).....	4
Obrázek 2 - Kulla (Y. Prebibaj)	21
Obrázek 3 - Burrnesha (E. Durham).....	23
Obrázek 4 - Překračování toku v údolí řeky Drin (E. Durham).....	42
Obrázek 5 – Příklad tabulky s počtem domácností (F. Nopcsa).....	51

